

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ
Кафедра управління державними і корпоративними
фінансами

Д. І. Бойко, О. О. Коковіхіна

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Конспект лекцій

Харків – 2017
Бойко Д. І., Коковіхіна О. О. Банківські операції:

Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2017. – 118 с.

Конспект лекцій містить матеріал за такими темами курсу: банк як елемент кредитної системи країни; операції з формування банківських ресурсів; операції банків з розрахункового обслуговування клієнтів; кредитні операції банків; операції банків в іноземній валюті; операції банків з цінними паперами; операції з надання банківських послуг.

Конспект лекцій може бути використаний для підготовки до практичних занять та іспиту студентами всіх форм навчання.

Іл. 3, табл. 8, бібліогр.: 20 назв.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри управління державними і корпоративними фінансами 20 березня 2017 р., протокол № 7.

Рецензент

проф. І. Ю. Зайцева

Д. І. Бойко, О. О. Коковіхіна

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Коковіхіна О. О.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 20.04.17 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 5,5. Тираж 30. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Тема 1. Банк як елемент кредитної системи країни.....	6
1.1 Сутність банку та його види.....	6
1.2 Принципи діяльності комерційних банків.....	13
1.3 Банківські операції.....	14
1.4 Ліцензування банківської діяльності в Україні.....	15
Тема 2. Операції з формування банківських ресурсів.....	16
2.1 Сутність банківських ресурсів.....	16
2.2 Власний капітал.....	17
2.3 Операції банків із залучення коштів.....	20
2.4 Операції банків із запозичення коштів.....	25
Тема 3. Операції банків з розрахункового обслуговування клієнтів.....	28
3.1 Основи організації грошових розрахунків.....	28
3.2 Форми розрахунків і способи платежу.....	33
3.3 Правила ведення (відкриття, використання та закриття) банківських рахунків.....	37
3.4 Система електронних платежів (СЕП).....	41
3.5 Касові операції банків.....	42
3.6 Операції банку з пластиковими картками.....	47
Тема 4. Кредитні операції банків.....	49
4.1 Сутність та класифікація кредитних операцій банку.....	49
4.2 Кредитний портфель банку.....	54
4.3 Порядок організації кредитного процесу в банку.....	56
4.4 Кредитний ризик.....	59
4.5 Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів.....	67
Тема 5. Операції банків в іноземній валюті.....	74
5.1 Сутність і класифікація валютних операцій.....	74
5.2 Порядок відкриття і введення валютних рахунків.....	77
5.3 Кореспондентські відносини з зарубіжними банками.....	73
5.4 Торговельні операції банків в іноземній валюті.....	81
5.5 Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку.....	84
5.6 Неторговельні операції банків в іноземній валюті.....	88

Тема 6. Операції банків з цінними паперами.....	89
6.1 Сутність і види цінних операцій.....	89
6.2 Сутність емісійних операцій банків.....	90
6.2.1 Особливості емісії акцій банку.....	91
6.2.2 Особливості емісії облігацій.....	933
6.2.3 Особливості емісії ощадних (депозитних) сертифікатів.....	95
6.2.4 Емісія похідних цінних паперів.....	97
6.3 Інвестиційні операції банків.....	98
6.4 Позабалансові операції з цінними паперами.....	99
Тема 7. Операції з надання банківських послуг.....	103
7.1 Лізинг.....	103
7.2 Факторинг.....	105
7.3 Форфейтинг.....	107
7.4 Гарантійні послуги банку.....	108
7.5 Довірчі (трастові) послуги банку.....	110
7.6 Посередницькі та інформаційні послуги банку.....	112
7.7 Послуги щодо зберігання цінностей.....	114
7.8 Банківські операції з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням.....	116
Список літератури.....	117

ВСТУП

Останніми роками в Україні динамічно розвивається банківський ринок, поширюються обсяги і асортимент банківських операцій, з'являються нові форми і методи кредитування, угоди з валютою і дорогоцінними металами. Навчальний курс спрямований на висвітлення актуальних питань щодо діяльності комерційного банку, його функцій, порядку створення, механізму здійснення банківських операцій і послуг, підходів до оцінювання діяльності банків, проблем законодавчого регулювання банківської діяльності в Україні.

Предмет навчальної дисципліни — діяльність банків, пов'язана з проведенням банківських операцій і наданням послуг юридичним і фізичним особам.

Мета навчальної дисципліни — формування у студентів системи теоретичних знань про функціонування комерційних банків, вивчення основних напрямів банківської діяльності, організації та технології здійснення активних і пасивних операцій, надання банківських послуг і забезпечення фінансової стійкості банків.

Завдання навчальної дисципліни — засвоєння теоретичних засад і вивчення методів здійснення банківських операцій і надання послуг; набуття знань і навичок виконання банківських операцій з розрахунково-касового та кредитного обслуговування клієнтів, валютно-обмінних операцій банків, операцій з цінними паперами; вміння оперувати нормативно-правовими актами НБУ, аналізувати діяльність банківської установи, вирішувати питання взаємовідносин між клієнтами і комерційними банками та між НБУ і комерційними банками.

Тема 1

БАНК ЯК ЕЛЕМЕНТ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

1.1 Сутність банку та його види

Сутність банку проявляється в його специфічних рисах, що відрізняють банк від інших економічних інститутів. Особливостями банківської діяльності є таке:

- у ресурсах банків переважають залучені і позикові кошти;
- надзвичайна мінливість функціонування фінансових ринків викликана як економічними, так і політичними, соціальними та іншими причинами, що вимагає від співробітників постійної аналітичної напруженості та високої оперативності проведення операцій;
- необхідність працювати з клієнтами, що представляють практично всі галузі господарства, суперечливі інтереси і цілі яких треба погоджувати, на різноманітних ринках, з усіма існуючими фінансовими інструментами та різними валютами;
- нематеріальний характер банківських продуктів і необхідність участі практично всіх підрозділів банку у виробництві кожного такого продукту.

Отже, банк – це підприємство, яке виробляє особливий продукт.

Особливості банківського продукту порівняно з іншими продуктами матеріальної сфери виробництва є такими:

- банківські продукти не набувають безпосередньо матеріального втілення у традиційному розумінні;
- банківський продукт не можна складувати, виробляти про запас;
- відносини з банком мають переважно довгостроковий характер;
- нерозривність процесу виготовлення та використання банківського продукту;
- оперування з грошима в різних формах: готівкою, безготівковими грошима.

За Законом України "Про банки і банківську діяльність", **банк** – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має

виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Головними фінансовими посередниками в роботі банківської системи виступають комерційні банки, які класифікуються за певними ознаками (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Класифікація комерційних банків

Класифікаційна ознака	Вид банку
1	2
Форма власності	Державні. Приватні
Організаційна форма	Публічні акціонерні товариства (ПАТ). Кооперативні (пайові) банки – формують свій капітал за рахунок грошових внесків учасників у статутний фонд. Мінімальна кількість учасників місцевого кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. Кожний учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі в капіталі банку (паю) має право одного голосу
Походження капіталу	Банк з національним капіталом. Банк з іноземним капіталом – банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 %. Банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом
Характер спеціалізації	Універсальні банки – виконують всі види банківських операцій, обслуговуючи всіх клієнтів, незалежно від галузевої приналежності. Спеціалізовані банки – здійснюють один або декілька видів банківських операцій. Критерії спеціалізації: 1) функціональна спеціалізація (інноваційні, інвестиційні, облікові, ощадні, іпотечні клірингові банки); 2) галузева спеціалізація (будівельні, енергетичні, зовнішньоторговельні, соціального розвитку, промислові); 3) клієнтська спеціалізація (біржові, споживчого кредиту, комунальні); 4) територіальна спеціалізація (регіональні, міжрегіональні, міжнародні)

Продовження таблиці 1.1

1	2
Організація	<p>Єдиний банк – не має у своєму складі інших юридичних осіб (філій) і не пов'язаний з участю в банківському холдингу.</p> <p>Банківська група – група юридичних осіб, у якій одна особа (головний банк) керує іншою (іншими) юридично самостійною особою (філією), що є частиною головного банку.</p> <p>Банківські об'єднання – засновані на системі взаємної участі в капіталі або на договірних відносинах з метою координації і узгоджених дій, підвищення ефективності роботи (холдинги, концерни, асоціації)</p>
Масштаб операцій	<p>Роздрібні – акумулюють кошти численних клієнтів, невеликі за обсягом.</p> <p>Оптові – обслуговують незначну кількість великих клієнтів, а необхідні ресурси залучають на фінансовому ринку</p>
Розмір статутного капіталу	<p>Малі.</p> <p>Середні.</p> <p>Великі.</p> <p>Найбільші</p>

Мінімальний розмір статутного капіталу для банків встановлюється законодавчо і на момент реєстрації банку не може бути меншим 500 млн грн.

Якщо банк створюється у формі публічного акціонерного товариства (відкритого типу), то його акції пропонуються широкому колу інвесторів, здійснюється публічне розміщення акцій на умовах їх вільного подальшого обігу. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25 %.

Відкрите (публічне) розміщення цінних паперів здійснюється банком-емітентом самостійно або через андерайтера, що уклав з емітентом договір про андерайтинг.

Кооперативні банки формують свій статутний капітал за рахунок внесків пайовиків, при цьому за кожним із них зберігається право власності на його частку в капіталі.

Формування та збільшення статутного капіталу банку здійснюється виключно через грошові внески. Ці внески резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти — в

іноземній вільно конвертованій валюті (ВКВ) або у гривнях. Збільшення статутного капіталу банку досягається через випуск нових акцій, підвищення номінальної вартості акцій (паїв) або обмін облігацій на них. Джерелами збільшення статутного капіталу банку є внесення додаткових вкладень учасниками, а також дивіденди, які направляються на його збільшення в разі прийняття рішення вищим органом управління банком про капіталізацію дивідендів (реінвестиція дивідендів).

Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо вони мають інше цільове призначення, а також кошти, одержані в кредит і під заставу. У разі зниження статутного капіталу його розмір не може бути меншим за мінімальний розмір, установлений чинним законодавством. Зменшення статутного капіталу здійснюється через зменшення номінальної вартості акцій або зменшення кількості акцій шляхом викупу частини їх у власників з метою анулювання.

Формуючи власний капітал, потрібно враховувати існуючі обмеження щодо діяльності банків. Так, банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) і страхування, крім виконання функцій страхового посередника.

Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 % регулятивного капіталу банку. До складу власного капіталу також входять резервний капітал та інші спеціальні фонди і резерви.

За положеннями Законів України «Про господарські товариства» та «Про банки і банківську діяльність», структура управління банків з недержавною і державною формою власності включає в себе:

- **органи управління банку**, якими є загальні збори учасників, спостережна рада, правління (рада директорів) банку, а для державного банку — наглядова рада і правління банку;
- **органом контролю банку** є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку, а державного банку — ревізійна комісія,

персональний і кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

Вищим органом управління акціонерного банку з недержавною формою власності є загальні збори акціонерів, а кооперативного — загальні збори учасників.

Збори вирішують стратегічні завдання з діяльності банку:

- визначення основних напрямів діяльності банку, затвердження планів його діяльності та звітів про їх виконання;
- обрання та відкликання голів і членів спостережної ради і ревізійної комісії;
- внесення змін і доповнень до статуту банку;
- затвердження річних результатів діяльності банку, у тому числі дочірніх підприємств, а також розподіл прибутку;
- зміна розміру статутного капіталу;
- затвердження звітів і висновків ревізійної комісії та зовнішнього аудитора;
- прийняття рішення про припинення діяльності банку, призначення ліквідатора, затвердження ліквідаційного балансу;
- інші питання, віднесені до компетенції загальних зборів учасників статутом банку.

Загальні збори скликаються щорічно не пізніше, ніж через місяць після складання балансу банку за звітний рік.

Відповідно **вищим органом управління державного банку є наглядова рада**, яка здійснює контроль за діяльністю правління з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам і захисту інтересів держави як акціонера державного банку та захищає інтереси держави як акціонера, не втручаючись в оперативну діяльність банку.

Вищий орган управління будь-якого банку реалізує свої завдання та функції безпосередньо через виконавчі та контрольні органи, які повністю йому підзвітні.

Виконавчим органом управління акціонерних банків недержавної форми власності є правління, а кооперативних і діючих сьогодні в Україні пайових банків — рада директорів.

Правління банку (рада директорів) діє на основі затвердженого загальними зборами учасників чи спостережною радою банку положення і вирішує всі питання поточної

діяльності, які не належать до виключної компетенції загальних зборів учасників. Цей виконавчий орган діє від імені банку і підзвітний загальним зборам учасників і спостережній раді. Керує роботою виконавчого органу голова правління (голова ради директорів), який обирається чи призначається згідно зі статутом банку і має право представляти банк без доручення.

Виконавчим органом державного банку є правління, повноваження якого визначаються статутом. Кандидатури голови та членів правління державного банку обов'язково узгоджуються з Національним банком України.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю банку здійснює ревізійна комісія та служба внутрішнього аудиту.

Завданнями ревізійної комісії є:

- контроль за дотриманням банком законодавчих і нормативних актів, що регулюють банківську діяльність;
- розгляд звітів внутрішнього і зовнішнього аудиторів, підготовка відповідних пропозицій і винесення їх на розгляд загальних зборів, спостережної ради банку, а в державному банку — наглядової ради;
- складання висновку за річними звітами та балансами банку, без якого вищий орган управління не має права затверджувати фінансовий звіт банку.

Служба внутрішнього аудиту є органом оперативного контролю спостережної ради банку, яка виконує такі функції:

- наглядає за поточною діяльністю банку;
- контролює дотримання законів, нормативно-правових актів Національного банку України та рішень органів управління банку;
- перевіряє результати поточної фінансової діяльності банку;
- аналізує інформацію та відомості про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку;
- надає спостережній раді висновки та пропозиції за результатами перевірок;
- інші функції, пов'язані з наглядом і контролем за діяльністю банку.

Служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді банку та звітує перед нею.

Функціонування банку також передбачає створення функціональних підрозділів і служб банку. Незалежно від виду банку, його масштабності, спеціалізації та обсягу виконуваних операцій, всі вони обов'язково створюють функціональні підрозділи, які виконують базові банківські операції. Так, виконання депозитних операцій та операцій з кредитного і розрахунково-касового обслуговування вимагає створення усіма банками депозитних і кредитних підрозділів, підрозділів з питань аналізу та управління ризиками і підрозділів, що здійснюють розрахунково-касове обслуговування клієнтів.

Для забезпечення додаткових заходів з метою управління ризиками банки створюють постійно діючі комітети, зокрема:

1) кредитний комітет, який щомісячно оцінює якість активів банку та готує пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення;

2) комітет з питань управління активами та пасивами, який щомісячно розглядає собівартість пасивів і прибутковість активів і приймає рішення щодо політики відсоткової маржі, розглядає питання відповідності строковості активів і пасивів і надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунення розбіжностей у часі, що виникають;

3) тарифний комітет, який щомісячно аналізує співвідношення собівартості послуг та ринкової конкурентоспроможності діючих тарифів, відповідає за політику банку з питань операційних доходів.

Разом з підрозділами, що виконують базові банківські операції та забезпечують управління ризиками, у банківських установах створюється цілий ряд інших підрозділів: валютних операцій, операцій з цінними паперами, з управління філіями, з аналізу та прогнозування діяльності банку й маркетингових досліджень.

Також банки як юридичні особи мають у своїй структурі служби, які не виконують суто банківські операції, але їх функціонування забезпечує нормальну діяльність банківської установи. Це бухгалтерія, підрозділи роботи з персоналом, фінансовий, юридичний, адміністративно-господарський підрозділи, підрозділи експлуатації та програмної підтримки комп'ютерної техніки.

1.2 Принципи діяльності комерційних банків

Всі комерційні банки здійснюють свою діяльність на підставі певних принципів, тобто основних правил, установок для їхньої діяльності.

За Господарським кодексом України та законами „Про підприємництво”, „Про банки та банківську діяльність,” комерційні банки є суб'єктами підприємницької діяльності, що передбачає самостійну, систематичну, на власний ризик діяльність з надання послуг з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Відповідно **основоположним принципом**, на якому базується діяльність комерційних банків, є повна економічна самостійність.

Економічна самостійність передбачає:

- самостійне формування програми діяльності банку, визначення стратегії і тактики свого розвитку, своєї діяльності без втручання держави;
- вільний вибір клієнтів і вкладників;
- встановлення цін відповідно до законодавства, тобто самостійне встановлення відсоткових ставок за депозитами та кредитами, розмірів тарифів на розрахунково-касове обслуговування тощо;
- вільне наймання працівників;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством.

Прибуток банку, що залишається в його розпорядженні, розподіляється відповідно до рішення загальних зборів акціонерів. Економічна відповідальність комерційного банку не обмежується його поточними доходами, а поширюється і на його капітал. За своїми зобов'язаннями комерційний банк відповідає всіма належними йому засобами і майном, на які може бути накладено стягнення. Весь ризик від своїх операцій комерційний банк бере на себе.

Важливим принципом діяльності комерційного банку є **робота в межах реально наявних ресурсів**. Це означає, що комерційний банк повинен забезпечувати не тільки кількісну відповідність між своїми ресурсами і кредитними вкладеннями,

але і домагатися відповідності характеру банківських активів специфіці мобілізованих ним ресурсів.

Комерційний банк, розміщуючи грошові кошти в активи, постійно стежить, щоб терміни вкладень в активи відповідали термінам залучення коштів у пасиви. Тобто короткострокові пасиви розміщуються в короткострокові активи; довгострокові пасиви розміщуються в довгострокові активи. Отже, якщо банк залучає кошти переважно на короткі терміни, а вкладає їх в довгострокові позички, то його ліквідність стає під загрозою.

Ще один принцип полягає в тому, що взаємини комерційного банку зі своїми клієнтами будуються на **комерційних засадах**.

І останній принцип роботи комерційного банку полягає в тому, що регулювання його діяльності може здійснюватися тільки непрямыми економічними (а не адміністративними) методами. Держава визначає лише "правила гри" для комерційних банків, але не може давати їм наказів.

1.3 Банківські операції

Згідно зі ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування) мають право виключно банки на підставі банківської ліцензії. При цьому під банківськими послугами, по суті, розуміють банківські операції.

За економічним змістом і порядком відображення операцій банку в балансі виділяють:

1 Базові (балансові) операції (банківські послуги):

а) пасивні операції — це операції банку з формування ресурсів для проведення активних операцій. За видом банківських ресурсів розрізняють пасивні операції з формування власних, залучених (депозитних) і позичених (недепозитних) ресурсів. Пасивні операції банку з мобілізації власних ресурсів формують власний або балансовий капітал банку. Операції з мобілізації залучених і запозичених ресурсів формують зобов'язання банків перед його вкладниками, кредиторами та інвесторами. Оскільки за вартістю активи балансу збігаються з

пасивами, балансовий капітал банку визначається як залишкова вартість активів за вирахуванням зобов'язань.

б) активні операції — це операції банку з розміщення мобілізованих ресурсів у депозити, кредити, цінні папери, основні засоби і товарно-матеріальні цінності та інші активи з метою отримання доходу. Активні операції банки здійснюють у межах наявних ресурсів, тобто в межах залишку грошових коштів на кореспондентських рахунках ностро, що відкриті в Національному банку України та в банках-кореспондентах (при проведенні операцій у безготівковому порядку), а також у межах залишку коштів у касі банку (при проведенні операцій з готівкою).

2 Додаткові (позабалансові) операції (фінансові послуги) — це комісійно-посередницькі операції, які є супровідними щодо здійснення основних банківських операцій і спрямовані на задоволення потреб клієнтів і збільшення доходів банку. Серед них важливе місце належить гарантійним, посередницьким та іншим подібним операціям. Такі операції обліковуються не в балансі, а за позабалансовими рахунками та називаються нетрадиційними послугами (під традиційними послугами розуміють виконання базових (основних) операцій, розглянутих вище).

1.4 Ліцензування банківської діяльності в Україні

Ліцензування має на меті обмежити здійснення банківських операцій тільки тими юридичними особами, які мають дозвіл на їх проведення від уповноваженого органу. Питання про можливість видачі банківської ліцензії розглядається спочатку територіальним управлінням НБУ за місцем реєстрації банку на підставі клопотання банку за умови наявності документів, які підтверджують дотримання таких встановлених вимог:

- наявність повністю сплаченого зареєстрованого підписного капіталу банку;
- забезпеченість банку необхідним обладнанням, комп'ютерною технікою, програмними продуктами та засобами зв'язку;
- відповідність приміщення банку вимогам НБУ;

- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів), які мають відповідну освіту та досвід для управління банком.

На підставі банківської ліцензії банк має право здійснювати банківську діяльність шляхом надання таких банківських послуг (операцій):

- залучення у вклади (депозити) коштів і банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;

- відкриття і ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі в банківських металах;

- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів і банківських металів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик.

Тема 2

ОПЕРАЦІЇ З ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ

2.1 Сутність банківських ресурсів

Банківські ресурси — це сукупність грошових коштів, які знаходяться в розпорядженні комерційних банків.

Вони формуються за допомогою таких основних видів пасивних операцій:

- первинна емісія акцій комерційного банку;

- відрахування від прибутку банку на формування або збільшення фондів;

- отримання кредитів від інших фінансово кредитних установ;

- депозитні операції.

За допомогою перших двох видів пасивних операцій створюється перша група банківських ресурсів — власні ресурси.

Отже, за своїм економічним змістом банківські ресурси неоднорідні, їх можна класифікувати за різними ознаками. Найпоширенішою є класифікація банківських ресурсів на залучені, позичені та власні ресурси банку (рисунок 2.1).



Рисунок 2.1 – Класифікація банківських ресурсів за джерелами їх формування

Залучені ресурси — це грошові кошти юридичних і фізичних осіб, залучені банком на вклади. Операції, пов’язані з таким залученням коштів, називаються депозитними, а саме залучення — депозитним.

Позичення коштів на міжбанківському ринку, у центральному банку або через продаж власних боргових зобов’язань на грошовому ринку називається недепозитним, а отримані в такий спосіб ресурси — позичені. Спільним для залучених і позичених ресурсів є те, що це чужі для банку кошти, його зобов’язання перед вкладниками і кредиторами. Зобов’язання банку включають кошти на поточних та інших рахунках клієнтів банків, кошти підприємств та організацій, залучені у формі строкових депозитів, кошти населення, залучені у формі вкладів (залучені ресурси), а також кошти, отримані від інших банків і кредиторів (позичені ресурси).

Джерелами формування банківських ресурсів є акумуляція грошових коштів юридичних і фізичних осіб, а також створення власного капіталу.

2.2 Власний капітал

Під власним капіталом комерційного банку розуміють грошові кошти, внесені акціонерами або засновниками банку до статутного фонду (капіталу) (величину капіталу, на яку отримано письмові зобов’язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї), називають підписним капіталом), а також кошти, утворені в процесі подальшої

діяльності банку як відрахування від прибутку на створення фондів і резервів. Тобто це залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Таким чином, власний капітал банку — це виражена у грошовій формі частина майна, яка належить його власникам, забезпечує економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовується для здійснення банківських операцій і надання послуг з метою одержання прибутку.

Функції власного капіталу:

- захисна функція пов'язана з тим, що розмір власних банківських ресурсів повинен забезпечувати захист вкладників і кредиторів шляхом виплати їм компенсацій у випадку виникнення збитків або банкрутства банку, а також підтримувати платоспроможність банку при загрозі появи збитків за рахунок створених резервів;

- оперативна функція має допоміжний характер і особливо важлива в період утворення нового комерційного банку, тому що за рахунок власного капіталу фінансується придбання (будівництво, оренда) необхідних для банку приміщень, їх обладнання меблями, оргтехнікою і комп'ютерними системами тощо;

- регулятивна функція тісно пов'язана з діяльністю НБУ щодо контролю за дотриманням обов'язкових нормативів регулювання діяльності комерційних банків, в основу розрахунку яких покладено розрахункову величину власного капіталу (регулятивний капітал).

Найважливішою складовою власного капіталу банку є його статутний капітал, який включає вартість вкладів учасників (засновників) банку, що передаються йому власниками вкладів у повне господарське відання.

Чинним законодавством регулюється порядок створення та використання лише статутного і резервного капіталів.

Резервний капітал формується або збільшується за рахунок нерозподіленого прибутку в процесі подальшої діяльності банку. Він призначений:

- для покриття збитків комерційного банку за операціями, які він проводить;

- виплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку.

Компонентом власного капіталу є загальні резерви, які створюються для відшкодування можливих непередбачених ризиків. Загальні резерви формуються за рішенням і в порядку, визначеним вищим органом управління банку з урахуванням вимог чинного законодавства.

Відрахування до таких резервів здійснюється з чистого прибутку банку. Крім того, до складу власного капіталу банку входять спеціальні фонди та резерви. Згідно з чинним законодавством банки мають право створювати спеціальні фонди, призначені для розширення і розвитку банківської діяльності та її матеріально-технічної забезпеченості, вирішення питань матеріального стимулювання працівників і соціального розвитку колективу банку. Кількість, назва, порядок створення, формування та використання таких фондів установлюються загальними зборами учасників (засновників, акціонерів) з урахуванням вимог чинного законодавства.

Джерелом формування спеціальних фондів теж є чистий прибуток банку. Власний капітал банку також включає такий компонент, як результати переоцінки окремих активів, зокрема основних засобів і нематеріальних активів, цінних паперів у портфелі банку на продаж, інвестицій в асоційовані та дочірні компанії.

Важливим джерелом формування власного капіталу є прибуток банку за минулі та за поточний рік. Нерозподілений прибуток — це частина чистого прибутку, яка не розподіляється, а утримується банком, як правило, з метою реінвестування в його діяльність. Зазначений прибуток є джерелом власного капіталу внутрішнього походження. Він створюється як залишок чистого прибутку після нарахування дивідендів, відрахувань у загальні резерви, резервний капітал та в інші фонди (резерви), створені відповідно до рішень загальних зборів учасників (засновників, учасників) банку або згідно з чинним законодавством.

Достатність капіталу розглядається як здатність банківської установи надавати традиційний набір банківських послуг стандартної якості незалежно від можливих збитків за активними операціями.

2.3 Операції банків із залучення коштів

Під залученими ресурсами розуміють тимчасово вільні кошти вкладників — фізичних і юридичних осіб, які мобілізовані банком на певних умовах і на певний термін чи до запитання. Ці кошти зберігаються на рахунках клієнтів-вкладників і використовуються відповідно до режиму рахунка і банківського законодавства.

Операції з залучення коштів на вклади та шляхом розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів називають депозитними. Метою проведення таких операцій є:

- залучення коштів для подальшого розміщення в активній операції;
- залучення коштів для поповнення ліквідності з метою розрахунків за зобов'язаннями.

Депозитним може бути будь-який відкритий клієнту в банку рахунок, на якому зберігаються його грошові кошти.

Перевагою депозиту перед готівкою є те, що депозит приносить дохід, а недолік – депозит приносить дохід нижчий порівняно з тим, який приносить звичайний капітал.

При цьому депозит (вклад) розглядається як сума грошових коштів у національній та іноземній валютах, переданих їх власником або іншою особою за його дорученням у готівковій або безготівковій формі за рахунок власника для зберігання на певних умовах.

У банківській практиці депозити класифікують за такими основними ознаками:

- 1) категорія депонентів:
 - депозити суб'єктів господарської діяльності;
 - депозити фізичних осіб;
 - депозити банків;
- 2) спосіб оформлення:
 - іменні депозити;
 - депозити на пред'явника;
- 3) термін використання:
 - депозити до запитання;
 - депозити на визначений термін (строкові);
 - ощадні вклади тощо.

До депозитів до запитання відносять кошти, розміщені в банку на розрахунковому або поточному рахунку клієнта. Вони використовуються для здійснення поточних розрахунків власника рахунка з його партнерами. На вимогу клієнта кошти з поточного рахунка в будь-який час можуть вилучатися через видачу готівки, виконання платіжного доручення, сплату чеків або векселів. Відкриття таких депозитних (поточних) рахунків відбувається за ініціативою клієнтів на підставі договору рахунка. Рух коштів по рахунках до запитання відбувається безпосередньо готівкою, а також оформляється грошовим чеком, переказом, іншими розрахунковими документами.

Недоліком депозитів до запитання для клієнтів-власників рахунків є відсутність відсоткових доходів по рахунку або занадто низький їх рівень.

Для банку недоліком депозитів до запитання є саме потенційна можливість вилучення власником грошей з рахунка.

Різновидами депозитів до запитання є кредитові залишки на контокорентних рахунках; поточний рахунок з овердрафтом; залишок коштів на кореспондентських рахунках, відкритих у даному банку іншими банками.

Строкові депозитні вклади оформляються спеціальним договором вкладу між банком і клієнтом, у якому передбачаються всі аспекти взаємовідносин сторін, їх права і обов'язки, ступінь відповідальності за додержання умов договору, порядок вирішення спірних питань.

Різновидом строкових депозитів є депозитні і ощадні сертифікати. **Депозитний сертифікат** — це цінний папір, що може використовуватися його власником як платіжний засіб і обертатися на фондовому ринку і надається юридичним особам, тоді як ощадний — фізичним.

Основою строкових депозитних вкладів є депозитний договір (договір вкладу), який засвідчує право банку управляти залученими від юридичних і фізичних осіб коштами і право вкладників отримати в чітко визначений термін суму депозитного вкладу та відсотків за користування ним.

У депозитній угоді передбачається дата внесення депозиту, сума депозиту, форма зарахування коштів на депозитний рахунок, відсоткова ставка за користування депозитом,

періодичність сплати відсотків, порядок повернення депозиту і відсотків після закінчення терміну зберігання коштів, права, зобов'язання та відповідальність сторін тощо.

Якщо вкладник бажає змінити суму вкладу — збільшити або зменшити, то він може розірвати депозитну угоду і переоформити свій строковий вклад на нових умовах. Часткове вилучення коштів з депозиту передбачене тільки для окремих типів ощадних вкладів (пенсійних, для зарахування заробітної плати та ін.).

При достроковому вилученні коштів зі строкового депозиту банк може застосувати такі заходи:

- перерахувати відсотки в розрахунку з нульової ставки (вкладник позбавляється передбачених угодою відсотків, повернення вкладу (депозиту), зменшеного на суму сплачених відсотків);

- відсоток знижується до рівня, передбаченого за вкладами до запитання (перерахування відсотків та утримання їх з суми вкладу);

- перераховувати відсотки виходячи з відсоткової ставки за фактичний термін збереження.

Ощадні вклади населення призначені для накопичення грошових заощаджень. Вони займають проміжне положення між строковими депозитами і депозитами до запитання. Власникові ощадного вкладу видається іменне посвідчення про внесок у формі ощадної книжки, у якій відображуються всі операції на рахунку. Зняття коштів з ощадного рахунка здійснюється за попереднім повідомленням власника вкладу.

Відмінністю ощадних вкладів від строкових є те, що вони не мають фіксованого терміну зберігання, невеликі за мінімальним розміром, не потребують попереднього обов'язкового повідомлення про вилучення коштів власником рахунка.

Ощадні вклади, як і строкові, призначені не для розрахунків, а для заощадження і накопичення коштів населення.

Здійснення депозитних операцій може супроводжуватись виниканням різноманітних ризиків, основними з яких є:

- строковий ризик, пов'язаний із вилученням вкладів до закінчення терміну вкладу, передбаченого договором, що негативно впливатиме на платоспроможність банку;

- ризик зміни відсоткової ставки, можливий у разі домовленості про твердий відсоток при відсоткових ставках, що швидко змінюються;

- валютний ризик – виникає, якщо в банківській установи є зобов'язання виплатити вклад в іноземній валюті і при цьому спостерігається девальвація гривні.

Для більш повного уявлення про операції банків із залучення коштів необхідно розглянути відсоткову політику банків, адже вона відіграє важливу роль у роботі банків щодо залучення вкладів (депозитів), і одержання прибутків від вкладених коштів, що є для клієнтів суттєвим стимулом з активізації вкладів. Розмір депозитного відсотка банк установлює самостійно виходячи з облікової ставки НБУ, стану грошового ринку і власної депозитної політики.

Депозитна політика — це комплекс заходів банку з формування портфеля депозитних послуг, різноманітних форм і методів здійснення цих заходів, визначення його конкурентних позицій на даному сегменті ринку та забезпечення стійкості й надійності ресурсної бази.

Слід зазначити, що рівень прибутків за різноманітними видами депозитних рахунків різний. Найнижчі відсотки комерційні банки сплачують за рахунками до запитання, оскільки вони характеризуються нестабільністю залишків. За такими рахунками, відкритими юридичним особам, відсотки взагалі можуть не нараховуватися. У цьому разі з клієнтів, як правило, стягується комісійна винагорода за розрахунково-касове обслуговування.

Якщо депозитна угода буде розірвана достроково, виплачені відсотки банк утримує з суми вкладу.

Залежно від методу виплати відсотків за депозитами — за період або на період (авансом) — змінюється сума, яка надходить від вкладника.

Нарахування відсотків, як і повернення депозитного вкладу юридичній особі, здійснюється на її поточний рахунок на підставі меморіального ордера, а фізичній — за умовами депозитного договору готівкою чи перерахуванням на поточний рахунок клієнта. У разі зміни поточного рахунка вкладник зобов'язаний у

триденний термін у письмовій формі повідомити про це банківську установу.

Термін дії депозитного рахунка може бути пролонгований без укладання нового договору. Для цього необхідно подати лист-клопотання про продовження договору; додаткову угоду до депозитного договору.

Велике значення для стимулювання вкладів має гарантування банком цілості переданих йому коштів. Цього можна досягти страхуванням депозитів. В Україні за рахунок вкладів банків створено фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Страхування (гарантування) вкладів — це комплекс заходів держави та центрального банку, спрямований на підтримку стійкості банківської системи.

Україною прийнята найпростіша з наявних у світі модель страхування депозитів: страхування є обов'язковим, страхуванню підлягають тільки депозити фізичних осіб, ставка відрахувань є фіксованою, сума відшкодування депозиту обмежується.

Основним завданням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) є забезпечення захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України, що сплачують внески до фонду, — шляхом відшкодування за рахунок коштів фонду втрат за вкладами.

Основним нормативним документом ФГВФО на сьогодні є Положення «Про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладами фізичних осіб» від 12.02.2002 р., № 2.

Основними завданнями Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є:

- забезпечення захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України, що сплачують внески до фонду, — шляхом відшкодування за рахунок коштів фонду втрат за вкладами;

- здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати вкладникам сум відшкодування;

- забезпечення надходження та акумуляції сум зборів з комерційних банків, які сплачуються до фонду, та інших коштів,

призначених для відшкодування вкладникам втрат у разі недоступності вкладів;

- забезпечення цільового використання коштів, які перебувають на рахунках фонду.

2.4 Операції банків із запозичення коштів

Запозичені ресурси — це грошові кошти кредиторів та інвесторів, мобілізовані банками на певних умовах на міжбанківському та фондовому ринках. Тобто це кошти, які банк отримує у вигляді позики від інших банківських установ, у тому числі НБУ, а також шляхом продажу власних боргових зобов'язань на грошовому ринку.

Міжбанківський кредит розглядається як оперативне джерело, що носить переважно короткостроковий характер і відбувається в рамках кореспондентських відносин між банками. Оперативність міжбанківського кредиту проявляється в тому, що ним можна користуватися протягом доби або кількох годин (кредити «овернайт»). Якщо ж банківська позика надається без домовленості на певний термін дії користування, вона вважається безстроковою, тобто «онкольною». Нарешті, частина міжбанківських кредитів оформляється на термін від кількох днів до кількох місяців — такі позики називаються строковими.

Банківські установи можуть використати міжбанківський кредит на такі основні цілі:

- оперативна підтримка поточної ліквідності на необхідному рівні;
- поповнення коррахунка в НБУ з метою дотримання нормативів обов'язкового резервування;
- короткострокове кредитування клієнтів.

Кредитними ресурсами торгують на **міжбанківському ринку** — частині ринку позичкових капіталів, на якому тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ залучаються і розміщуються банками у формі міжбанківських депозитів чи кредитів.

Структура ринку міжбанківських кредитів характеризується наявністю:

- учасників ринку — продавців і покупців кредитів (банківські установи);

- набором фінансових інструментів (короткострокові кредити, депозити, депозитні сертифікати в гривнях і валюті, векселі тощо);

- регулюючих органів, що впливають на ринок з метою забезпечення умов вільної конкуренції для його учасників (перш за все НБУ);

- організацій, що утворюють розгалужену інфраструктуру ринку (система комунікацій, інформаційна система, СЕП).

На ринку міжбанківських кредитів існують різноманітні способи розміщення (залучення) грошових ресурсів банківської установи:

- власне міжбанківські кредити;

- використання кореспондентських рахунків, що відкриваються банками один в одного, для кредитування;

- векселі й депозитні сертифікати тощо.

Важливим фінансовим інструментом, що активно використовується на цьому ринку, є короткострокові валютні міжбанківські депозити (їх ще називають валютними міжбанківськими кредитами). Ринок валютних міжбанківських депозитів також має два сегменти: «коротких» і «довгих» депозитів. Довгострокові депозити використовуються банками, як правило, для надання банківських кредитів суб'єктам підприємницької діяльності, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

Короткострокові депозити банки зазвичай використовують для отримання спекулятивного прибутку за рахунок ставок арбітражних операцій, а також для підтримки ліквідності кореспондентських рахунків.

У цілому вибір фінансового інструмента залежить від мети, з якою банк виходить на ринок міжбанківських кредитів, — використання ринку для надійного розміщення коштів (тоді банк виконує роль кредитора): оперативне залучення не дуже дорогих грошових ресурсів (тоді банк виступає як позичальник): отримання прибутку на арбітражних операціях тощо.

Діяльність банків на міжбанківському кредитному ринку супроводжується різноманітними поточними проблемами, для

характеристики яких використовують такі терміни: ліквідна позиція, величина позиції, знак позиції.

Якщо банк має вільні кошти, які він може розмістити на ринку, то позиція його є додатною (довгою), а якщо банк хоче залучити кошти, то знак його позиції буде від'ємним (коротка позиція). Тобто наявність довгої позиції характеризує банк як фінансово стійкий, у якому завжди є надлишок ресурсів. Такі банки, крім фінансової вигоди, одержують можливість установалення ділових партнерських стосунків. З іншого боку, банки-позичальники (з короткою позицією) залучають міжбанківський кредит для розширення своєї кредитної діяльності з клієнтами, а також у зв'язку з необхідністю регулювання банківської ліквідності.

Надання міжбанківських кредитів і їх погашення безготівково здійснюється через коррахунок, відкритий у територіальному відділенні НБУ та регламентується Законом України «Про банки і банківську діяльність», Цивільним кодексом України, нормативними актами НБУ, статутом банку, положенням банку про міжбанківське кредитування та кредитними договорами і здійснюється з умов забезпечення, повернення, строковості й платності.

Терміни міжбанківських кредитів можуть бути різними — від одного дня до трьох-шести місяців. Відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами, як правило, нижче, ніж за кредитами, наданими господарникам, і пов'язана з обліковою ставкою НБУ.

У цілому міжбанківське кредитування вважається найдорожчим (порівняно з іншими) джерелом, що формує кредитний потенціал банку. При цьому більш надійні банки залучають ресурси під менший відсоток, ніж менш надійні банки, що пов'язано з більшим ризиком їх кредиту. Тому, аналізуючи ринок міжбанківських кредитів, необхідно порівнювати власні відсоткові ставки, ставки інших банків, дані, що публікуються в пресі, і визначати ціну позичкових ресурсів відповідно до можливих ризиків.

Однією із складових запозичених ресурсів також є **централізовані кредити**, одержані від НБУ як кредитора останньої інстанції, що застосовує такі механізми рефінансування

комерційних банків з метою ефективного регулювання грошово-кредитного ринку, управління ліквідністю банківської системи: проведення операцій на відкритому ринку; надання стабілізаційного кредиту та здійснення біржових і позабіржових операцій з купівлі і продажу державних цінних паперів на відкритому ринку.

Для залучення позичкових коштів банк може також випускати облигації, але лише за умови повної сплати всіх випущених ним акцій. При випуску облигацій банк відіграє активну роль, ініціатива випуску належить йому, тоді як при залученні вкладів роль банку пасивна. До акціонерних банків, що випускають облигації, висуваються такі самі вимоги, як і до банків, які випускають акції.

Реалізація облигацій може відбуватися або на основі їх продажу за договорами з покупцями, або через обмін на раніше випущені облигації та цінні папери.

Погашаються облигаційні позики банками після закінчення терміну обігу облигацій за їхньою номінальною вартістю.

Тема 3

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З РОЗРАХУНКОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІЄНТІВ

3.1 Основи організації грошових розрахунків

Розрахунково-касові операції банків реалізують переважну частину потоків сукупного грошового обороту, який може бути в готівковій і безготівковій формі. Будь-які перебої в розрахунково-касових операціях призводять до гальмування грошових потоків, збитків суб'єктів господарювання та розбалансування грошового обороту, що негативно впливає на стан економіки.

Основну частину сукупного грошового обороту складають безготівкові розрахунки, під якими слід розуміти рух вартості без участі готівки, що здійснюється шляхом перерахування з одного банківського рахунка на інший. Такі розрахунки проводяться між суб'єктами господарювання, що мають відкриті рахунки в

установах банків. У свою чергу відкриття рахунків у банках України означає проведення ідентифікації клієнтів на підставі необхідного пакета документів.

Коли рахунки відкриті в різних банках, міжбанківські розрахунки проводяться за допомогою системи кореспондентських відносин. Отже, у платіжному обороті діють не тільки рахунки платника й одержувача коштів, а й рахунки банків, що їх обслуговують.

Меншу частину сукупного грошового обороту складають готівкові розрахунки, під якими слід розуміти рух готівки між фізичними та юридичними особами.

Безготівкові розрахунки класифікують за рядом ознак (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Класифікація безготівкових розрахунків

Класифікаційна ознака	Вид безготівкових розрахунків
1	2
За видом валюти	- національна валюта; - іноземна валюта, у т. ч. а) вільноконвертована валюта; б) валюта країн СНД і Прибалтики
За складом учасників	- клієнтські; - міжбанківські; - міждержавні
За призначенням платежу	- розрахунки за товарними операціями; - розрахунки за нетоварними операціями
За територіальним розміщенням банків і підприємств	- місцеві; - міжміські; - міжнародні
За гарантією платежу	- гарантовані; - негарантовані
За джерелом коштів, за рахунок яких проводиться платіж	- за рахунок власних коштів платника; - з використанням бюджетних коштів; - за рахунок банківського кредиту

Продовження таблиці 3.1

1	2
За способом платежу залежно від терміну виконання платежу	<ul style="list-style-type: none"> - безстрокові; - строкові; - з відстроченням платежу; - дострокові: <ul style="list-style-type: none"> 1) авансові; 2) з попередньою оплатою; - прострочені; - пролонговані
За формою розрахунків	<ul style="list-style-type: none"> - акредитивні; - вексельні; - інкасові; - за гарантійними зобов'язаннями; - чекові; - спеціальні
За видом розрахункового документа	<ul style="list-style-type: none"> - платіжне доручення; - платіжна вимога-доручення; - платіжна вимога; - чек (розрахунковий);
За видом платіжного інструменту	<ul style="list-style-type: none"> - паперові; - електронні
За правом відклику розрахункового документа	<ul style="list-style-type: none"> - з правом відклику розрахункового документа; - без права відклику розрахункового документа
За методом списання коштів	<ul style="list-style-type: none"> - традиційний; - договірний; - примусовий
За способом перерахування коштів	<ul style="list-style-type: none"> - за кожен окрему поставку; - за сукупністю поставок за певний час згідно з договором (плановий платіж); - залік взаємних вимог

Організація безготівкових розрахунків підпорядковується таким основним правилам:

- грошові кошти всіх господарських суб'єктів (як власні, так і залучені) підлягають обов'язковому зберіганню на поточних та інших рахунках в установах банків;

- банк здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів на підставі відповідних договорів і своїх внутрішніх правил здійснення безготівкових розрахунків;

- банк при виконанні розрахунків у національній валюті не має права визначати та контролювати напрямки використання коштів клієнтів і встановлювати інші, не передбачені договором або законом обмеження його права розпоряджатися коштами на власний розсуд;

- кошти з рахунків клієнтів банки списують лише за дорученнями власників цих рахунків;

- грошові кошти можуть бути списані з рахунка клієнта без його розпорядження (безакцептне списання) на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених договором між банком і клієнтом;

- доручення платників і розпорядження стягувачів про списання коштів з рахунків платники і стягувачі складають на відповідних бланках розрахункових документів, які можуть бути в паперовій формі або у вигляді електронного розрахункового документа;

- доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків банки приймають до виконання виключно в межах залишку коштів на цих рахунках (або якщо договором між банком і платником передбачено їх приймання та виконання в разі відсутності чи недостатності коштів на цих рахунках);

- платіжні вимоги на примусове списання коштів банки приймають незалежно від наявності на них достатнього залишку коштів і виконують їх у межах залишку коштів;

- у разі відсутності чи недостатності коштів банк не здійснює облік заборгованості платника, не сплаченої вчасно, і не веде реєстр розрахункових і виконавчих документів, не оплачених у термін у зв'язку з відсутністю коштів на рахунку клієнта. Винятком є ведення власної картотеки клієнта відповідно до спеціально укладеного договору;

- банківська установа, яка не може виконати розрахунковий документ на списання або примусове стягнення коштів з рахунка

клієнта банку в установленій чинним законодавством термін через відсутність чи недостатність коштів на своєму кореспондентському рахунку, зобов'язана взяти розрахунковий документ на облік за відповідним позабалансовим рахунком, надіслати письмове повідомлення платнику/стягувачу про невиконання його розрахункового документа з зазначенням причини “Відсутність/недостатність коштів на кореспондентському рахунку банку”, вжити заходів для відновлення своєї платоспроможності;

- доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків і зарахування коштів на рахунки отримувача банки здійснюють у термін, установленій законодавством України. Так, розрахункові документи, що надійшли до банку **протягом операційного часу, він виконує в день їх надходження, а розрахункові документи, що надійшли після операційного часу, банк виконує наступного робочого дня;**

- банк здійснює призупинення видаткових операцій у разі накладання на кошти арешту, що може відбуватися тільки за рішенням суду. Призупинення видаткових операцій здійснюється в межах суми, на яку накладено арешт, якщо інше не передбачено. Арешт коштів на кореспондентському рахунку банків не дозволяється;

- банк не несе відповідальності за достовірність змісту платіжного доручення, оформленого клієнтом, а також за повноту і своєчасність сплати останнім обов'язкових платежів; ця відповідальність покладена на клієнта;

- банк як суб'єкт первинного фінансового моніторингу здійснює внутрішній фінансовий моніторинг розрахункових операцій своїх клієнтів і сприяє проведенню обов'язкового фінансового моніторингу;

- підприємства самостійно обирають форми розрахунків і вказують їх при укладенні між собою договорів.

Важливим моментом в організації безготівкових розрахунків є *документообіг*, який охоплює період оформлення, використання і руху розрахункових і платіжних документів від банку платника до банку одержувача і назад. Раціональна, ефективна організація документообігу потребує використання

таких форм розрахунків, при яких проміжок часу між одержанням товарів і їх оплатою був би мінімальним.

3.2 Форми розрахунків і способи платежу

Платіжна система — сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів і процедур їх застосування всіма суб'єктами грошового обороту. Учасниками платіжної системи є всі види підприємств, державні структури, громадські організації, населення, комерційні та центральний банки.

Слід зазначити, що всі операції, пов'язані з поставками товарно-матеріальних цінностей, виконанням робіт чи наданням послуг, завершуються грошовими розрахунками в процесі розрахунково-касового обслуговування банком клієнта. Таке розрахунково-касове обслуговування є послугою, пов'язаною з переказом грошей з рахунка (на рахунок) клієнта, видачею йому грошей у готівковій формі.

Юридичні особи мають право самостійного вибору форми розрахунків і розрахункового документа, яким буде здійснюватися платіж (рисунок 3.1, таблиця 3.2).

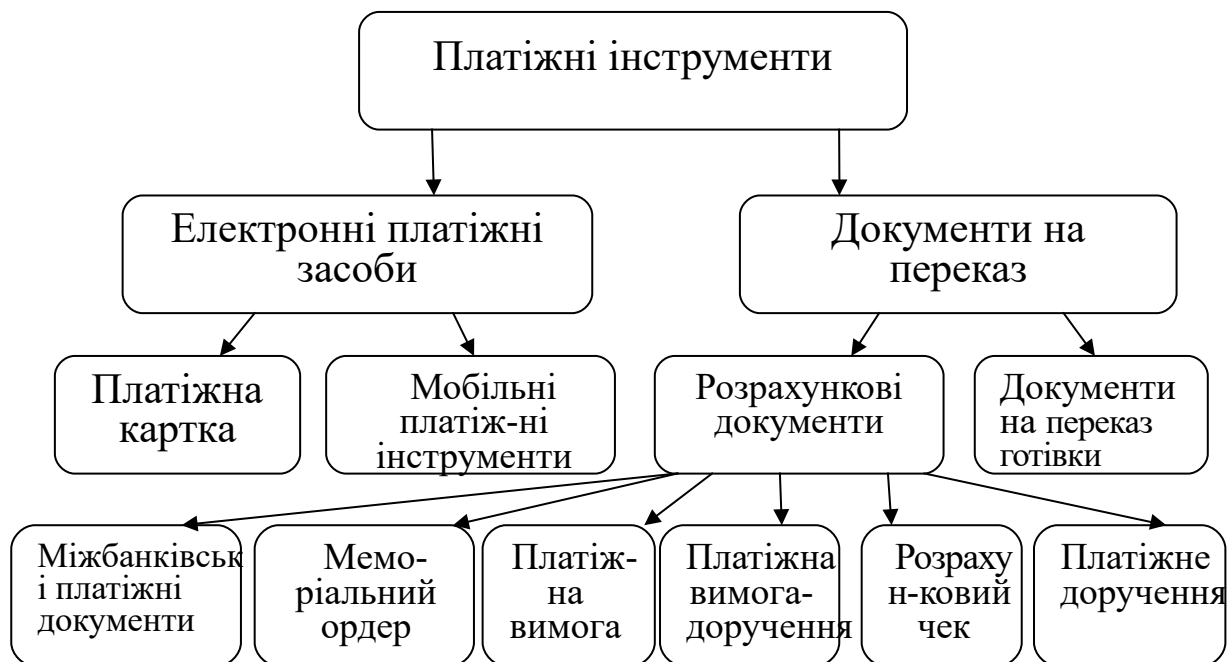


Рисунок 3.1 – Платіжні інструменти

Таблиця 3.2 – Форми безготівкових розрахунків

Розрахунковий документ	Застосування	Переваги	Недоліки
<p>1</p> <p><i>Платіжне доручення</i> – письмове доручення власника рахунка перерахувати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок отримувача коштів</p>	<p>2</p> <ul style="list-style-type: none"> - за фактично відвантажену продукцію (виконані роботи, послуги); - у порядку попередньої оплати; - для завершення розрахунків за актами звіряння взаємної заборгованості підприємств; - для перерахування підприємствами сум, які належать фізичним особам; - в інших випадках за згодою сторін 	<p>3</p> <ul style="list-style-type: none"> - досить проста схема документообігу, що значно підвищує розрахунки; - покупець має змогу попередньо перевірити кількість товарів; - можливість використання в разі нетоварних операцій 	<p>4</p> <ul style="list-style-type: none"> - відсутність гарантії платіжника для постачальника; - постачальник потрапляє в залежність від покупця, який може зволікати з виписуванням платіжного доручення
<p><i>Платіжна вимога-доручення</i> – комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхня частина – вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг. Нижня частина – доручення покупця банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунка на рахунок постачальника</p>	<p>переважно в міжміських розрахунках за відвантажені товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Їх не застосовують щодо розрахунків претензійного характеру навіть тоді, коли вони впливають з реальних відносин щодо поставки товарів і наданні послуг</p>	<ul style="list-style-type: none"> - підвищується відповідальність суб'єктів розрахункових відносин за організацію розрахунків, у зв'язку з тим, що розрахункові документи пересилаються постачальником платника, обминаючи банк 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність гарантії платіжника; - невчасна оплата рахунків платника, відмови від акцепту сповільнюють рух коштів.

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4
<p><i>Платіжна вимога</i> – наказ одержувача коштів (постачальника) про переведення йому коштів з рахунка платника. У платіжній вимозі зазначається призначення платежу та відповідна стаття законодавчого акта, якщо передбачене право безспірного стягнення та безакцептного списання коштів</p>	<p>- у передбачених законодавством України випадках; - за рішенням суду, арбітражного суду, виконавчими написами. - у всіх випадках має бути посилення на підставу платежу – назва статті закону, постанова суду тощо</p>	<p>- виконання рішення суду без акценту платника</p>	<p>- не гарантує всієї суми - невизначені терміни</p>
<p><i>Чек</i> – письмове доручення банку провести перерахування коштів з рахунка чекодавця (платника) на рахунок чекоутримувача (отримувача коштів)</p>	<p>Платежі за отримані товари, виконані роботи, надані послуги, як правило, у внутрішньоміських розрахунках між юридичними особами та між фізичними і юридичними особами</p>	<p>- постачальник має гарантію оплати, оскільки покупець заздалегідь депонує кошти на окремому рахунку; - покупець має право й змогу попередньо перевірити якість товару, після чого чек виписують під час здійснення товарної операції; - максимальньо наближені в часі поставка товару і момент платежу</p>	<p>- вилучення товарів з обігу платника у зв'язку з необхідністю їх депонування; - досить ускладнений документообіг</p>

Платіжний інструмент – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ (зокрема *розрахункові документи*) та *електронні платіжні засоби*.

Меморіальний ордер – розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій зі списання коштів з рахунка платника внутрішньобанківських операцій відповідно до нормативно-правових актів НБУ.

За способами платежу, тобто порядком списання коштів з рахунків платників, безготівкові розрахунки розрізняються за критеріями, наведеними в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Класифікація безготівкових розрахунків за способами платежу

Критерій класифікації	Характеристика
1	2
Залежно від терміну виконання	<ul style="list-style-type: none"> - <i>строковий платіж</i>, коли кожна поставка оплачується негайно; - <i>з відстроченням платежу</i>, коли товар продають у кредит; - <i>достроковий платіж</i>: <ul style="list-style-type: none"> а) авансовий платіж, коли оплата (але тільки її частина) передує відвантаженню товару; б) попередня оплата, коли отримувачу перераховують усю суму до моменту відвантаження товару; - <i>прострочений платіж</i>, тобто не сплачений своєчасно; - <i>пролонгований платіж</i>, виконання якого за домовленістю сторін перенесено на пізніший термін
Залежно від джерел коштів	<ul style="list-style-type: none"> - <i>за рахунок власних коштів платника</i>, коли платіж здійснюється з рахунка платника в банку; - <i>за рахунок банківського кредиту</i>; - <i>за рахунок комерційного кредиту</i>

Продовження таблиці 3.3

1	2
Залежно від способу перерахування коштів	<p>- <i>прямим перерахуванням</i> з рахунка платника на рахунок бенефіціара;</p> <p>- <i>заліком взаємних вимог</i>, коли взаємні зобов'язання боржника й кредитора погашаються в рівних сумах і лише як різниця здійснюється платіж на загальних підставах.</p> <p>Залік взаємної заборгованості в міжнародних розрахунках називають клірингом;</p> <p>- <i>періодичними перерахуваннями</i> (плановими платежами), коли розрахунки проводять не за кожну окрему поставку, а періодично в передбачені договором терміни. У такому разі розмір платежу визначають з урахуванням плану поставок і коригують залежно від результатів звіряння розрахунків за період, передбачений договором</p>
Залежно від гарантії	<p>- гарантована оплата постачальнику з попереднім депонуванням коштів на окремих банківських рахунках в установах банку за місцем знаходження платника і з наступним їх списанням з цього рахунка після зарахування грошей на рахунок одержувача в установі банку, де йому відкритий поточний рахунок;</p> <p>- негарантовані</p>

3.3 Правила ведення (відкриття, використання та закриття) банківських рахунків

Банківський рахунок – спосіб зберігання коштів у банках і здійснення грошових операцій через банки.

До системи банківських рахунків для проведення розрахунків та обслуговування грошового обігу входять такі рахунки:

1) поточні:

а) рахунки зі спеціальним режимом їх використання (для випадків, передбачених законами та нормативними актами);

б) карткові рахунки;

- 2) вкладні (депозитні);
- 3) кредитні (позичкові);
- 4) рахунки для обліку коштів для подальшого здійснення розрахункових операцій (акредитив, розрахунковий чек тощо).

Дані види рахунків банк відкриває як у національній, так і в іноземній валюті, як резидентам, так і нерезидентам країни.

Поточний рахунок – вид банківського рахунка для збереження грошових коштів і здійснення розрахунків. Поточні рахунки відкриваються клієнтам банку для зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів операцій за цими рахунками. Клієнт, як правило, може зняти з цього рахунка суму, що не перевищує її фактичного залишку.

При можливості використання коштів у розмірі, що перевищує суму залишку, використовуються поточні рахунки з овердрафтом. Інколи дані рахунки відносять до кредитних рахунків.

Поточний рахунок з овердрафтом – це рахунок, за яким на основі угоди між банком і клієнтом допускається перевищення суми списання з рахунка над величиною залишку коштів, що означає надання позики.

Карткові рахунки відкриваються клієнтам, які здійснюють операції з застосування платіжних карток.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, який відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на певний термін або без зазначення такого терміну під певний відсоток і підлягають поверненню клієнту відповідно до умов договору.

Кредитний (позичковий) рахунок – рахунок, який відкривається банком для врахування наданих кредитів.

Правила ведення рахунків:

1 Обслуговування рахунка здійснюється на підставі договору банківського рахунка, договору вкладу (депозиту), кредитного договору.

2 Днем відкриття поточного чи депозитного рахунка вважається дата, зазначена на заяві про відкриття рахунка в розділі „Відмітки банку”.

До отримання повідомлення про взяття рахунків суб'єктів підприємницької діяльності на податковий облік на цих рахунках

здійснюються лише операції з зарахування коштів. **Датою початку операцій за видатками з рахунків** суб'єктів підприємницької діяльності в установі банку є дата реєстрації „Повідомлення про відкриття (закриття) рахунка” в податковому органі.

3 Для здійснення розрахунків клієнти банків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера).

4 Установи банку списують кошти з рахунків клієнтів тільки за дорученням власників цих рахунків або за розпорядженням стягувачів (державних виконавців).

5 Доручення платника на перерахування коштів приймається банком у межах коштів, наявних на рахунку на початок операційного дня. У разі технічної неможливості врахування коштів, що надходять на рахунки протягом операційного дня, і якщо це передбачено договором на розрахунково-касове обслуговування, банк може здійснювати платежі з урахуванням сум надходжень.

6 Розрахункові документи, які надходять до банку протягом операційного часу, банк виконує в день їх надходжень; ті, що надійшли після операційного часу, – наступного робочого дня.

7 У разі відсутності/нестачі коштів на рахунку платника для виконання розрахункових документів, що надійшли до банку протягом операційного часу, такі документи цього самого дня повертаються без виконання або здійснюється їх часткова оплата (якщо інше не передбачено договором на розрахунково-касове обслуговування). Винятком є надходження платіжних вимог на примусове або договірне списання, які банк виконує наступного робочого дня.

8 Надходження на поточний рахунок обліковуються на кредитовому боці, платежі з поточного рахунка – на дебетовому. Банк не здійснює облік заборгованості платника, не сплаченої своєчасно; не веде реєстру в розрахункових і виконавчих документах, не сплачених своєчасно через відсутність коштів на рахунку платника (за винятком здійснення банком таких операцій у межах договору).

9 Розрахункові документи виконуються в такому порядку:

- платіжні вимоги, оформлені на підставі рішень судів (у першу чергу списуються грошові кошти на підставі рішень суду для задоволення вимог відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також вимог про стягнення аліментів; у другу чергу списуються грошові кошти на підставі рішення суду для розрахунків щодо виплати вихідної допомоги для оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), а також виплата за авторським договором; у третю чергу списуються грошові кошти на підставі інших рішень суду);

- розрахункові документи на сплату платежів до бюджету;

- інші розрахункові документи в порядку їх послідовного надходження.

10 Банкам забороняється відкривати і вести анонімні (номерні) рахунки. Банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, які відкривають рахунки, а також осіб, уповноважених діяти від їх імені.

Банки мають право **розірвання договору банківського рахунка:**

- на підставі заяви власника рахунка;

- якщо сума грошових коштів, яка зберігається на рахунку клієнта, залишається меншою від мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами або договором, якщо така сума не буде відновлена протягом місяця від дня попередження банком про це;

- у разі відсутності операцій за рахунком протягом року, якщо інше не встановлено договором. Банк може відмовитись від договору банківського рахунка та закрити рахунок клієнта в разі відсутності операцій за рахунком протягом 3 (трьох) років і відсутності залишку грошових коштів на цьому рахунку;

- за інших обставин, передбачених чинним законодавством чи договором між банком і клієнтом.

Датою закриття рахунка є день, наступний за днем останньої операції за рахунком. Після закриття рахунка клієнта документи (справа клієнта) залишаються в банку. Переоформлення поточного рахунка здійснюється на підставі тих самих документів, що й відкриття рахунка. Поточні рахунки фізичних осіб у національній та іноземній валюті **закриваються:**

- на підставі заяви;
- у разі смерті;
- в інших випадках, передбачених договором або чинним законодавством.

Закриття вкладних (депозитних) рахунків у національній та іноземній валюті юридичних і фізичних осіб здійснюється:

- по закінченні терміну депозиту (вкладу), на який був укладений договір;
- при достроковому розірванні договору однією зі сторін;
- у разі смерті власника (для фізичних осіб).

В обох випадках кошти з депозитних рахунків юридичних осіб разом із відсотками переказуються на поточний рахунок власника депозитного рахунка. Видача коштів готівкою юридичній особі в разі закриття її депозитного рахунку не дозволяється.

Із вкладних рахунків фізичних осіб при їх закритті кошти можуть бути видані готівкою або переказані на рахунок за розпорядженням власника.

Дострокове закриття вкладного (депозитного) рахунка за ініціативою вкладника проводиться згідно з умовами, передбаченими угодою.

3.4 Система електронних платежів (СЕП)

Україна створила досить надійну, оперативну та ефективну систему розрахунків — Систему електронних платежів (СЕП). Це державна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами на всій території України в електронній формі.

Принципи, на основі яких функціонує СЕП:

- усі операції здійснюються виключно в безпаперовій (електронній) формі;
- система є абсолютно закритою, тобто грошові кошти не можуть вийти з фінансового простору СЕП на жодній з її ділянок;
- оборот коштів у системі здійснюється за принципом «брутто», коли кожен платіж відображується на коррахунку учасника СЕП;
- ініціатива проведення платежу належить банку-

платнику, який дебетує свій рахунок;

- виконання платіжних доручень платника з його коррахунка здійснюється в черговості їх календарного надходження в СЕП і в межах наявних на рахунку коштів;

- платежі здійснюються в режимі реального часу;

- зарахування коштів одержувачу здійснюється тільки після списання їх з коррахунка банку, що обслуговує платника, і надходження на коррахунок обслуговуючого його банку.

Тож дотримання цих принципів позбавляють СЕП кредитного ризику і забезпечують їх високу ліквідність.

Важливою складовою міжбанківських розрахунків є прямі кореспондентські відносини — договірні відносини між банками-кореспондентами, метою яких є прискорення здійснення платежів і розрахунків за дорученнями один одному на підставі кореспондентських угод (договорів) з відображенням їх на кореспондентських рахунках.

Кореспондентські відносини між банками можуть виникати не лише в межах однієї країни, а й з іноземними банками. Цей вид кореспондентських відносин в основному характерний для міждержавних розрахунків.

Для встановлення кореспондентських відносин з іноземним банком банківській установі необхідно отримати генеральну ліцензію в центральному банку (НБУ).

Банківські установи, які встановили між собою кореспондентські відносини, називаються банками-кореспондентами і відкривають кореспондентські рахунки типу НОСТРО і ЛОРО після отримання відповідного письмового дозволу НБУ.

3.5 Касові операції банків

Касові операції є базовими, комісійно-посередницькими банківськими операціями. Банк може здійснювати такі операції тільки після одержання банківської ліцензії Національного банку України.

До касових операцій банку належать:

- приймання готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на їхні власні рахунки та рахунки інших

юридичних і фізичних осіб або на відповідний рахунок банку;

- видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їх рахунків за видатковими касовими документами через касу банку або із застосуванням платіжних карток з їхніх рахунків чи відповідного рахунка банку через його касу або банкомати;

- валютно-обмінні операції;

- операції з банківськими металами;

- вилучення з обігу сумнівних банкнот/монет і надсилання їх на дослідження; обмін клієнтам не придатних для обігу банкнот/монет національної валюти на придатні.

Касове обслуговування клієнтів здійснюється банками через спеціальний підрозділ — операційну касу, у складі якої можуть створюватися кілька окремих кас: прибуткова, видаткова, вечірня, обмінні каси, каса перерахунку, а також обов'язково створюється сховище, яке обладнується за установленими НБУ вимогами.

Прибуткові каси (при невеликому обсязі операцій — прибутково-видаткові) здійснюють приймання готівки від клієнтів протягом операційного дня банку (денна каса) і після закінчення операційного (кошти на рахунок зараховуються наступного дня) — вечірня каса. У тому разі, якщо установа банку здійснює інкасацію виручки клієнтів силами інкасаторського апарата, який дозволяє перераховувати вміст інкасаторських сумок, відкриваються каси перерахунку.

Приймання готівки в національній валюті від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами:

- за «об'явою на внесення готівки» від юридичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки, від фізичних осіб — на поточні, вкладні (депозитні) рахунки, а також від юридичних і фізичних осіб — на рахунки інших юридичних або фізичних осіб;

- прибутковим касовим ордером від працівників банку за внутрішньобанківськими операціями;

- документами, установленими відповідною платіжною системою, від фізичних і юридичних осіб — для відправлення переказу та виплати його отримувачу готівкою в національній валюті;

- рахунками на сплату платежів від фізичних осіб на

користь юридичних осіб.

З каси банку готівка в національній валюті видається за такими видатковими документами:

- за грошовими чеками юридичним особам, їхнім відокремленим підрозділам, а також підприємцям із зазначенням цільового призначення одержаної готівки. При цьому під грошовим чеком розуміють письмове розпорядження власника рахунка (юридичної особи) обслуговуючому банку про видачу готівкою певної суми грошей уповноваженим особам (касирам). Гроші видаються особі, яка вказана у грошовому чеку, під її підпис на звороті чека. Крім інших реквізитів, у грошовому чеку клієнт зазначає, з якою метою він одержує готівку. Чек дійсний протягом десяти днів;

- документом на отримання переказу готівкою в національній валюті, установленим відповідною платіжною системою, фізичним і юридичним особам;

- видатковим касовим ордером встановленої форми працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями, а також фізичним особам з їхніх поточних чи ощадних рахунків, індивідуальним позичальникам одержані ними позички тощо.

Видача готівки в іноземній валюті здійснюється за такими видатковими документами:

- за заявою на видачу готівки:
- юридичним особам і підприємцям з їхніх поточних рахунків на цілі, передбачені нормативно-правовими актами;
- фізичним особам з їхніх поточних, вкладних (депозитних) рахунків і переказ без відкриття рахунка;
- за видатковим касовим ордером працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями;
- документами на отримання переказу в готівковій формі, установленими відповідною платіжною системою, фізичним особам.

Структуру операційної каси та чисельність касових працівників, а також потребу встановлення банкоматів банк визначає самостійно. Робочі місця касових працівників, які здійснюють приймання та оброблення готівки, мають бути обладнані приладами для контролю захисних елементів банкнот.

Крім того, робоче місце з приймання готівки має бути обладнане так, щоб клієнт міг спостерігати за перерахуванням готівки.

Слід зазначити, що операції з приймання та видачі готівки можуть здійснюватись також за допомогою банківських ідентифікаційних карток і банківських автоматів.

Банкомат — це пристрій для автоматизованого касового самообслуговування клієнтів. Банкомати включаються в систему автоматизації банків і застосовуються з метою:

- скорочення поточних витрат банку на ведення касових операцій;
- розширення спектра банківських послуг клієнтів;
- розширення частки банку на ринку роздрібних послуг.

У цілому банк самостійно визначає перелік касових операцій та інших послуг, які пропонуються клієнтам, якщо інше не регламентується законодавчими актами. Роботу операційної каси з обслуговування клієнтів банк організує протягом операційного часу та відповідно до внутрішніх правил банку в післяопераційний час.

Готівка та інші цінності банку мають зберігатися у сховищах цінностей. Усі готівкові кошти та інші цінності, що надійшли в операційну касу і не були в той самий день видані з банку, наприкінці дня поміщаються у сховище. За забезпечення схоронності грошей та інших цінностей у сховищі відповідальність несуть керівник, головний бухгалтер і завідувач каси банку. Порядок передачі грошей та інших цінностей до сховища, розміщення і зберігання їх там, доступу в сховище посадових осіб банку, винесення грошей зі сховища, перевірки залишків цінностей у сховищі та інші процедури чітко визначені НБУ в Інструкції «Про ведення касових операцій банками в Україні».

Дотримання банками вимог цієї інструкції сприяє схоронності готівкових коштів і поліпшенню касового обслуговування клієнтів.

Банківські касові операції ґрунтуються на організаційних заходах, пов'язаних з регулюванням готівкового обігу. Основою таких заходів є складання прогнозних розрахунків касових оборотів та організація контролю за виконанням прогнозних показників з надходжень і видач готівки; розроблення календаря

видач готівки за днями місяця і за окремими клієнтами; установлення для кожного клієнта ліміту залишку каси; визначення термінів і порядку інкасації виручки для організацій торгівлі та сфери послуг тощо.

Згідно з цими заходами кожний клієнт банку для одержання касових послуг повинен попередньо:

- розробити і подати банку прогностичний розрахунок своїх касових оборотів на квартал (якщо банк складає свій прогноз касових оборотів);

- повідомити банку визначений день одержання готівки на виплату заробітної плати та інші платежі;

- подати банку розрахунок ліміту й одержати встановлений йому ліміт залишку каси;

- подати прізвище особи, відповідальної за одержання і доставку готівки з банку, і спосіб її транспортування;

- обладнати окреме приміщення для здійснення операцій з готівкою (касу).

Прогнозні розрахунки касових оборотів по Україні в цілому складається Національним банком у розрізі регіонів, а по регіонах — територіальними управліннями Національного банку на квартал із розподілом по місяцях.

Банки для визначення потреби в готівці можуть використовувати методику прогностичних розрахунків касових оборотів за окремими статтями, яка пропонується для територіальних управлінь Національного банку.

Підкріплення операційних кас банків здійснюється з оборотних кас регіональних установ НБУ за платіжними дорученнями, поданими їм установами банків. Указана в дорученні сума готівки списується з коррахунка установи комерційного банку і видається їй у той самий день.

Касове обслуговування комерційних банків здійснюється управліннями НБУ на основі укладених між ними угод за плату у відсотках від суми виданої готівки. Установи комерційних банків, які мають надлишки готівки в касі, можуть здати її в оборотну касу регіональної установи НБУ або продати іншій банківській установі, яка має потребу в підкріпленні кас.

Наявні запаси зношених банкнот установа банку може обміняти в регіональній установі НБУ на придатні або здати їй

для зарахування на свій коррахунок. Обмін зношених банкнот здійснюється безоплатно.

Важливу роль у забезпеченні касової діяльності комерційних банків відіграють інкасація готівки від клієнтів банків і перевезення грошових цінностей між установами банків. Спосіб інкасації своєї готівки кожне підприємство вибирає самостійно з тих, які встановлені НБУ.

3.6 Операції банку з пластиковими картками

Платіжна картка — це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується:

1) для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, переказу коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб;

2) отримання готівки в касах банків, у торговців і в банкоматах;

3) здійснення інших операцій, передбачених договором між банком і клієнтом.

Основна функція платіжної картки — забезпечення ідентифікації особи, що її використовує, як суб'єкта платіжної системи. Для цього на пластикову картку наносяться логотипи банку-емітента і платіжної системи, що обслуговує картку, ім'я власника картки, номер його рахунка, термін дії картки. Крім цього на картці може бути фотокартка власника і його підпис.

Класифікація пластикових карток:

1) за цільовим призначенням:

- банківські (іноді їх називають платіжними);
- ідентифікаційні, призначені для регулювання доступу співробітників в окремі приміщення чи доступу до здійснення певних операцій на устаткуванні;

- клубні та дисконтні, що випускаються окремими організаціями, асоціаціями, клубами і поширюються серед членів цих організацій;

2) залежно від типу платіжної системи:

- локальні, які діють на території однієї країни (внутрішньодержавні), одного регіону чи одного банку;

- картки міжнародних платіжних систем, що функціонують на території двох і більше країн;

3) за характером власника:

- індивідуальні (особисті) платіжні картки, емітовані тільки на ім'я клієнта — фізичної особи, що не є суб'єктом підприємницької діяльності;

- корпоративні платіжні картки, що дають змогу її держателю здійснювати операції за картрахунком юридичної особи або фізичної особи-підприємця;

4) за типом носія ідентифікаційної інформації:

- платіжні картки з магнітною смугою, що дає змогу зберігати інформацію, призначену для ідентифікації картки та не містить інформації про суму, що знаходиться на ній;

- платіжні картки з мікросхемою або смарт-картки, на яких розміщені інтегральні мікросхеми-чіпи, що є носіями та обробниками інформації, у тому числі про суми, що знаходяться на них;

- суміщені платіжні картки;

5) за методом нанесення ідентифікаційних даних на картку:

- ембосовані, коли інформація ембосується (витискається) на картці спеціальним апаратом (ембосером);

- неембосовані, коли інформація друкується (випалюється) на картці, і ці картки, як правило, призначені тільки для електронного використання;

6) за ступенем пільг для користувачів (категорій клієнтів):

- стандартні, призначені для пересічного клієнта, зокрема для одержання заробітної плати, оплати товарів. До стандартних відносять зокрема Visa Elektron, Master Card тощо;

- класичні (бізнес) картки, держателі яких користуються низкою додаткових послуг, наприклад VISA Business;

- золоті (Gold) — елітні картки, що підтримують елітний статус, зокрема Master Card Gold;

7) залежно від умов, за якими здійснюються розрахунки за операціями з використанням платіжних карток:

- дебетові картки, за допомогою яких їх власник може оплачувати придбання товарів і послуг, а також одержувати готівку в банкоматах тільки в межах суми, що знаходиться на картрахунку;

- кредитні картки, видача яких супроводжується відкриттям їхнім власникам кредитної лінії, за рахунок і в межах яких здійснюються операції за допомогою цих карток.

Крім міжнародних платіжних систем в Україні впроваджується й національна платіжна система. Істотних технологічних розходжень між українськими і міжнародними платіжними системами нема, однак масштаби діяльності міжнародних компаній значно відрізняються від українських. В Україні нині функціонує НСМЕП, яка є внутрішньодержавною банківською багатоемітентною платіжною системою масових електронних платежів.

Тема 4 КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

4.1 Сутність і класифікація кредитних операцій банку

Банківський кредит – це позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Відповідно поняття кредитних операцій є ширшим, ніж поняття банківського кредиту, під ними розуміють усі активні операції банку, пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання позик у готівковій або безготівковій формі, у формі врахування векселів тощо), прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг) і будь-яке продовження терміну боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника повернути заборговану суму.

Суб'єктами кредитної операції виступають кредитор і позичальник: кредитор, який надає кредити в тимчасове користування, і позичальник, який отримав кредит.

Об'єктами кредиту є грошові чи матеріальні цінності, затрати чи проекти, щодо яких укладається угода позички. В

умовах ринкової економіки об'єктом кредитних відносин переважно є грошові кошти як грошовий ресурс.

Кредит може надаватися як у товарній, так і грошовій формі на принципах повернення, строковості та платності. Надання банківського кредиту також передбачає додержання принципів забезпеченості та цільового характеру, що дозволяє забезпечити додержання головного принципу: збереження основної суми кредиту при виконанні банком кредитних операцій. Зокрема забороняється надавати кредит на такі цілі:

- покриття збитків господарської діяльності позичальника;
- на формування та збільшення статутного фонду клієнта;
- на внесення клієнтом платежів у бюджетні та позабюджетні фонди;
- прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів.

Суттєвою ознакою сучасної системи кредитування є її договірна основа. Кредити надаються на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди (договору). До укладання кредитного договору банк повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування, визначити ступінь ризику для банку і структуру майбутньої позички (сума, термін, відсоткова ставка тощо).

При виникненні в позичальника тимчасових фінансових труднощів з об'єктивних причин і неможливості у зв'язку з цим погашення кредиту в термін, установлений кредитним договором, банк може в окремих випадках надати позичальникові відстрочку (пролонгацію) погашення боргу зі зміною кінцевого терміну погашення кредиту. Пролонгація кредиту оформляється додатковою угодою до кредитного договору. Види банківських кредитів подано в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Класифікація банківських кредитів.

Критерій й ознака	Характеристика
1	2

За терміном використання	<p><i>Короткострокові кредити</i> (до 1 року) за участю такого кредиту формується оборотний капітал підприємця, опосередковується поточна діяльність позичальника; джерела повернення – поточні грошові надходження.</p> <p><i>Середньострокові кредити</i> (від 1 до 3 років).</p> <p><i>Довгострокові кредити</i> (понад 3 роки) – здійснюється відтворення основного капіталу й опосередковується інвестиційна діяльність позичальника; джерела повернення – прибуток від впровадження заходів, що прокредитовані</p>
За забезпеченням	<p><i>Забезпечені</i> (ломбардні) форми забезпечення: застава; гарантія; іпотека; страхова угода, цесія (перевідступання на користь банку вимог і рахунків до третьої особи).</p> <p><i>Незабезпечені</i> (бланкові) – надаються при високому ступеню довіри банку до позичальника</p>
За ступенем ризику	<p><i>Стандартні кредити</i> – кредити, надані позичальникам, що мають належну фінансову стійкість і надійне забезпечення.</p> <p><i>Кредити з підвищеним ризиком</i> – надаються банками без забезпечення, а також клієнтам з нестійким фінансовим станом, у складі яких виділяють кредити «під контролем», «субстандартні», «сумнівні» і «безнадійні»</p>

Продовження таблиці 4.1

1	2
---	---

За методом надання	<p><i>Одноразові позички</i> – рішення про видачу кредиту приймається банком окремо за кожною позичкою на підставі заяви та інших документів.</p> <p><i>Перманентні позички</i> – надаються банком з виникненням у клієнтів потреби в межах розміру відкритої кредитної лінії.</p> <p><i>Гарантовані позички</i> – банк надає зобов'язання надати клієнту кредит при виникненні в нього потреби у визначеному розмірі протягом обумовленого терміну</p>
За способом повернення	<p><i>Поступовий порядок погашення (у розстрочку)</i> – встановлюється щодо довгострокових кредитів, а також тих, які надаються відповідно до встановленої позичальником кредитної лінії.</p> <p><i>Одноразовим платежем</i> – здійснюється повернення одноразових короткострокових позичок, які опосередковують поточну виробничу діяльність підприємця.</p> <p><i>За вимогою кредитора</i> – стягуються коли клієнт порушує принципи кредитування або не виконує умови кредитної угоди, з регресією платежів (повертаються кредити, які видані під гарантію, поручительство або інше боргове зобов'язання третьої особи)</p>
За терміном повернення	<p><i>Строкові позички</i> надаються банком на термін, зафіксований у кредитній угоді <i>позички</i>.</p> <p><i>До запитання</i> – надаються на невизначений термін. Клієнт зобов'язаний повернути таку позичку за першою вимогою банку.</p> <p><i>Прострочені позички</i> – це позички, за якими закінчилися терміни повернення, встановлені в кредитній угоді, а кошти банку не повернені.</p> <p><i>Відстрочені позички (пролонговані)</i> – позички, за якими банком перенесені терміни повернення на пізніший час</p>

Продовження таблиці 4.1

1	2
---	---

За характером визначення відсотка	<p><i>Фіксована відсоткова ставка</i> застосовується за згодою сторін і притаманна стабільній економіці та короткостроковим кредитам.</p> <p><i>Плаваюча відсоткова ставка</i> є засобом зменшення ризику банківських втрат в умовах нестабільної економіки, при значних темпах інфляції і при довгостроковому кредитуванні.</p>
За способом сплати відсотка	<p><i>З виплатою відсотків з використанням позичкових коштів</i> (звичайний кредит).</p> <p><i>З виплатою відсотка одночасно з одержанням позичкових коштів</i> (дисконтний кредит)</p>
За кількістю кредиторів	<p><i>Позички надаються одним банком.</i></p> <p><i>Синдиковані позички</i> (консорціальні) надаються банківським консорціумом, у якому один з банків виконує роль менеджера, збирає з банків учасників необхідну для кредитування суму ресурсів, складає з позичальником кредитну угоду і надає позичку.</p> <p><i>Паралельні позички</i> передбачають участь у їх наданні декількох банків, але кожний банк окремо оформляє кредит клієнту на однакових погоджених умовах</p>
За призначенням відносно суб'єктів	Для торговельно-промислових підприємців сільськогосподарських підприємців міжбанківських небанківських фінансово-кредитних установ органів влади
За призначенням відносно об'єкта кредитування	Іпотечний кредит; кредит на виробничі цілі; споживчий кредит; контокорентний кредит; кредити, пов'язані з вексельним обігом; кредити під цінні папери

Слід зазначити, що банк має право видавати бланкові кредити тільки за умов додержання ним економічних нормативів.

4.2 Кредитний портфель банку

Кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком з метою одержання прибутку. Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, у тому числі прострочених, пролонгованих, сумнівних. Дохідність і ризик — це основні параметри управління кредитним портфелем банку.

Якість і склад кредитного портфеля істотно залежать від організації кредитної роботи в банку, оскільки організаційна структура кредитного підрозділу в кожному конкретному банку має свої особливості. Передумовою створення системи управління кредитними операціями банку є розроблення продуманої кредитної політики, яка формулює цілі та пріоритети кредитної діяльності банку, засоби та методи їх реалізації.

Головною метою кредитної політики є формування зваженого та якісного підходу до управління ризиком на рівні кредитного портфеля банку.

Для найбільш ефективного використання ресурсів керівництво банку повинно визначити тип кредитної політики, який може бути:

1) консервативною (обережною), якщо частка кредитів у загальному обсязі робочих активів банку становить до 30 %, що забезпечує прибутковість банку за рахунок менш ризикованих активних операцій. Але в цьому разі банк втрачає значний сегмент фінансового ринку. Таке співвідношення між кредитами і робочими активами бажаніше для новоствореного банку, який ще не має достатнього досвіду кредитної роботи;

2) поміркованою – кредитна політика банку, частка кредитів якого в робочих активах перебуває в межах 30—50 %. Така політика притаманна стабільним і надійним банкам, які мають достатній досвід кредитної роботи;

3) агресивною – кредитна політика банку, частка кредитів якого перевищує 50 % робочих активів. Вона може бути обґрунтованою тільки надприбутками і не може бути тривалою.

Однією з основних умов кредитування є встановлення оптимального рівня позичкового відсотка з урахуванням впливу різноманітних чинників. Основою такого процесу є формування виваженої цінової політики банку. Цінова політика в наданні кредитних послуг передбачає обґрунтованість встановлення рівня

відсоткових ставок за кредитами, тарифів, комісійних, премій, знижок. Встановлена відсоткова ставка за кредитом затверджується тарифним комітетом банку, який аналізує співвідношення собівартості послуг і ринкової конкурентоспроможності встановлених тарифів і має вирішити два завдання:

- по-перше, відшкодувати за рахунок відсоткової ставки всі свої витрати і отримати належний прибуток;

- по-друге, зацікавити клієнтів (позичальників) такою відсотковою ставкою, за якої вони б мали бажання отримати кредит саме в цьому банку.

Відсоток за надані кредити — це основне джерело доходів комерційного банку, яке має покривати максимальні витрати на позику й містити цільовий прибуток.

Рівень відсоткової ставки залежить від таких чинників: облікова ставка центрального банку; рівень інфляції; термін позички; ціна сформованих ресурсів; ризик; розмір позички; попит на банківські позички; якість застави; зміст заходів, що кредитуються; витрати на оформлення позички і контроль; ставка банку-конкурента; характер відносин між банком і клієнтом, норма прибутку від інших активних операцій банку, необхідність отримання прибутку від позичкових банківських операцій тощо. При цьому базовою відсотковою ставкою за кредитами є облікова ставка центрального банку (використовується як інструмент грошово-кредитного регулювання).

Разом із відсотковою ставкою банки також встановлюють комісійну винагороду (комісію), яка є додатковим елементом ціни банківського кредиту.

Комісія за кредитом покриває витрати банку, пов'язані з оформленням кредиту і контролем за станом обслуговування позичальником заборгованості, перевіркою стану застави або наглядом за здійсненням проекту, що кредитується.

Комісія може сплачуватися окремо або додаватися до відсотка.

4.3 Порядок організації кредитного процесу в банку

На підготовчому етапі вивчаються можливості надання кредиту, проходять переговори між банком і клієнтом. У процесі переговорів встановлюється мета кредиту, його відповідність кредитній політиці банку; здійснюється попередній аналіз можливих ризиків кредитування; виявляються джерела коштів для погашення кредиту і сплати відсотків за його використання; здійснюється відвідування клієнта і на місці оцінюється його фінансовий стан, рівень керівництва, доцільність і законність кредитної угоди; вибирається вид кредиту і метод, який є найбільш прийнятним для кредитування. При цьому слід пам'ятати, що кредити надаються тільки на комерційних засадах з дотриманням таких умов:

- оцінювання установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;

- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;

- позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу.

Банки можуть надавати бланкові кредити (незабезпечені майном та іншими формами), але тільки в межах власних коштів і лише клієнтам зі стійким фінансовим станом та інсайдерам банку на суму, що не перевищує 50 % номінальної вартості акцій банку, які перебувають у їхній власності.

Етап розгляду кредитного проекту здійснюється на підставі офіційно поданих у банк документів. Цей етап процесу кредитування починається з подання потенційним позичальником кредитної заявки, яка містить:

- обґрунтоване клопотання, у якому, як правило, йдеться про суму позики, термін користування нею, сутність і економічне обґрунтування заходу, що буде прокредитовано, та інше;

- інші матеріали, перелік яких залежить від конкретних обставин. Зокрема, якщо клієнт уперше звернувся за кредитом, до клопотання додаються установчі документи.

Крім наведених документів, майбутній позичальник за пропозицією банку заповнює анкету позичальника за розробленою банком формою, де відображує додаткові відомості,

які цікавлять майбутнього кредитора і формують кредитну справу.

Зібраний пакет документів поступає на розгляд до інспектора кредитного відділу, який після власної оцінки кредитоспроможності клієнта передає пакет спеціалістам інших відділів (юристу, аудитору) для більш детальної експертизи як установчих документів, так і договорів, контрактів тощо. Одночасно оцінюється якість ТЕО або бізнес-плану, визначається достатність і ліквідність застави.

Після експертного висновку спеціалістів пакет документів позичальника поступає в Кредитний комітет банку для прийняття остаточного рішення про доцільність кредитування, іноді від імені управляючого. Рішення про надання кредиту приймається колегіально (кредитним комітетом (комісією) банку, відділення, філії) й оформляється протоколом.

Етап оформлення кредитної документації розпочинається з розроблення, узгодження і укладання кредитного договору. Спочатку здійснюється структурування кредиту — підготовка до укладання кредитної угоди, яка передбачає узгодження основних параметрів кредиту:

- вид кредиту і термін кредитування;
- сума кредиту;
- способи видачі та погашення кредиту та відсотків за користування ним;
- величина відсоткової ставки.

Після структурування кредиту здійснюється документальне оформлення кредитної угоди, надання позики та формування резерву на відшкодування можливих втрат за наданими позиками.

Після оформлення кредитного договору на кожного клієнта заводиться кредитна справа (досьє), де зберігаються всі документи, що стосуються даного позичальника.

Етап використання кредиту полягає в процедурі надання кредиту, його цільового спрямування, нагляду за ходом кредитної операції, повнотою і своєчасністю повернення позики і сплати відсотків. А саме для надання позик, забезпечення нарахування відсотків і контролю за погашенням кредиту здійснюється відкриття та обслуговування позичкових рахунків, які

відображують порядок і терміни руху коштів при кредитуванні. Слід зазначити, що банківське кредитування здійснюється з застосуванням таких позичкових рахунків:

- простий позичковий рахунок – найпоширеніша форма банківського строкового кредитування. На ньому може бути тільки активне (дебетове) сальдо;

- позабалансовий рахунок, на якому обліковуються зобов'язання банку з кредитування перед позичальником (у т. ч. гарантійні);

- контокорентний рахунок (поточний рахунок з овердрафтом) – це активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. Цей рахунок поєднує позичковий рахунок з поточним і може мати як дебетове, так і кредитове сальдо;

- спеціальний позичковий рахунок, що застосовується банком в окремих випадках, наприклад при кредитуванні позичальника під заставу векселів. Він є формою обліку позичок до запитання.

На етапі погашення заборгованості за позицією і сплати відсотків за нею працівники банку перевіряють цільове використання кредиту, надходження суми боргу та плати за користування позицією відповідно до графіка, вирішують питання стягнення штрафних санкцій за несвоєчасне виконання зобов'язань тощо.

Погашення заборгованості за кредитом і відсотків за його користування здійснюється в черговості, яка встановлюється сторонами при укладенні угоди про надання кредиту.

Крім етапів, що були розглянуті вище, можна окремо виділити роботу з проблемними кредитами, яка зводиться не тільки до пошуку можливостей повернення прострочених позик, а й до зменшення кредитного ризику за будь-якими позиками.

4.4 Кредитний ризик

Кредитний ризик — це ризик несплати позичальником суми основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі. Розглядається як імовірність, загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або збільшення витрат у результаті здійснення кредитних операцій.

Кредитний ризик поділяють на індивідуальний і портфельний.

Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий конкретний контрагент банку — позичальник, боржник, емітент цінних паперів.

Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість перед банком за операціями, яким притаманний кредитний ризик (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо).

Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від рівня ризикованості кредитів, з яких його сформовано, а тому для визначення портфельного ризику слід проаналізувати ризик усіх його складових. Важливим є ґрунтовний розгляд методів управління кредитним ризиком.

Метод уникнення кредитного ризику — найпростіший і найбільш дієвий метод управління, що передбачає ухилення від ризикованої кредитної діяльності. Цей метод обмежений у практичному застосуванні, оскільки призводить до відмови від певних видів кредитної діяльності і відповідно до втрати доходів.

Методи зниження кредитного ризику банку не мають за мету усунення ризику, а лише його зниження та спрямовані на забезпечення отримання банком відповідної винагороди за прийняття ризику.

Основними методами зниження кредитного ризику на рівні кредитного портфеля є:

- диверсифікація кредитного портфеля — розподіл кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розрізняють три види диверсифікації: галузеву, географічну та портфельну;

- лімітування — метод управління кредитним ризиком, що полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик;

- резервування — створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків; як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів.

В Україні відповідно до Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» з метою розрахунку резерву під кредитні ризики банки мають здійснювати класифікацію кредитного портфеля за кожною кредитною операцією (за категоріями якості) залежно від фінансового стану боржника, стану виконання боржником зобов'язань за договором (стану обслуговування боргу) з урахуванням виду та умов кредитної операції. За результатами такої класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції (таблиця 4.2).

Таблиця 4.2 — Визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику (юридичній чи фізичній особі)

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику
I (найвища) — нема ризику або ризик є мінімальним	0,01—0,06
II — помірний ризик	0,07—0,20
III — значний ризик	0,21—0,50
IV — високий ризик	0,51—0,99
V (найнижча) — реалізований ризик	1,0

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

$$P_{\text{нд}} = B_{\text{вк}} - T_{\text{вк}}, \quad (4.1)$$

де $P_{\text{нд}}$ — сума резерву за кредитом;

$B_{\text{вк}}$ — балансова вартість кредиту, визначена банком без урахування суми раніше сформованого резерву;

$T_{\text{вк}}$ — теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом.

При цьому грошові потоки оцінюються з урахуванням показника ризику кредиту та коефіцієнта ліквідності забезпечення.

Показник ризику за кредитом, наданим боржнику, визначається банком самостійно в межах установленого діапазону.

Що стосується боржників — фізичних осіб, то класифікація наданих їм кредитів за категоріями якості здійснюється з урахуванням класу боржника (А, Б, В і Г) і стану обслуговування ними боргу. Показник ризику за такими кредитами визначається також у межах показаного нижче діапазону коливань (таблиця 4.3).

Основними методами зниження кредитного ризику на рівні окремого кредиту є:

- адекватний аналіз кредитоспроможності позичальника;
- оцінювання кредиту, що полягає у встановленні міри відповідності суми і термінів кредиту меті заходу, що кредитується, а також у виявленні величини ризику, пов'язаного з даною угодою. Кредитний ризик є функцією двох параметрів — ризику позичальника та ризикованості конкретного кредиту. У процесі оцінювання ризикованості кредиту менеджер має проаналізувати кредитну заявку клієнта та визначити відповідність суми і термінів меті заходу, який кредитується; рівень прийнятності для банку запропонованого забезпечення (застави).

Таблиця 4.3 – Клас надійності позичальника

Категорія (клас) надійності	Характеристика позичальника
-----------------------------	-----------------------------

позичальника	
1	2
Клас «А»	Фінансова діяльність дуже добра (прибуткова) і рівень рентабельності вище, ніж середньогалузевий (якщо такий визначається), що свідчить про можливість своєчасного виконання зобов'язань по кредитних операціях, зокрема погашення основної суми боргу та відсотків за ним відповідно до умов кредитної угоди; економічні показники в межах установлених значень (відповідно до методики оцінювання фінансового стану позичальника, затвердженої внутрішніми документами банку); вище керівництво позичальника має відмінну ділову репутацію; кредитна історія позичальника – бездоганна. Забезпечення за кредитною операцією має бути першокласним
Клас «Б»	Фінансова діяльність позичальника цієї категорії близька за характеристиками до класу «А», але ймовірність підтримування її на цьому рівні протягом тривалого часу є низькою. Забезпечення кредитної операції не має викликати жодних сумнівів (щодо оцінювання його вартості, правильності оформлення угод про забезпечення кредитних операцій тощо). Аналіз коефіцієнтів фінансового стану позичальника може вказувати на негативні тенденції в діяльності позичальника. Недоліки в діяльності позичальників, які віднесені до класу «Б», мають бути лише потенційними. За наявності реальних недоліків клас позичальника потрібно знизити

Продовження таблиці 4.3

1	2
Клас «В»	Фінансова діяльність задовільна

	(рентабельність нижча, ніж середньогалузевий рівень, якщо такий визначається, деякі економічні показники не відповідають мінімально прийнятним значенням) і потребує більш детального контролю. Проблеми можуть стосуватися стану забезпечення за кредитними операціями, необхідної документації, що свідчить про наявність і ліквідність застави. Одноразово спостерігається можливість виправлення ситуації і покращення фінансового стану
Клас «Г»	Фінансова діяльність незадовільна (економічні показники не відповідають установленим значенням) і спостерігається її нестабільність протягом року; є великий ризик значних збитків; імовірність повного погашення кредитної заборгованості та відсотків за нею є низькою
Клас «Д»	Фінансова діяльність незадовільна, є збитки; кредитна операція не забезпечена ліквідною заставою (або безумовною гарантією), показники не відповідають встановленим значенням, імовірність виконання зобов'язань з боку позичальника банку практично відсутня

У цілому в процесі аналізу та оцінювання кредиту слід виявити ступінь обґрунтованості поданої кредитної заявки та рівень прийнятності для банку відповідного кредиту. Якщо кредитний ризик оцінено як високий чи критичний, менеджер пропонує клієнтові змінити умови надання позички так, аби знизити ризик до допустимого рівня;

- структурування кредиту — робота з такими параметрами, які б відповідали потребам клієнта і мінімізували кредитний ризик банку, забезпечуючи умови своєчасного погашення позички. Основними структурними параметрами кредиту є сума позички; терміни; умови видачі; графік погашення; забезпечення; ціна (відсоткова ставка);

- документування — підготовка та укладення кредитного

договору, умови якого задовольняють потреби як позичальника, так і банку;

- контроль і моніторинг допомагають менеджерам заздалегідь виявляти проблемні кредити, а також перевіряти відповідність дій кредитних працівників основним вимогам кредитної політики банку.

Найбільш складним і відповідальним етапом кредитування є прийняття рішення про можливість надання позики з огляду на достатній рівень кредитоспроможності майбутнього позичальника і способи захисту від кредитного ризику.

Під кредитоспроможністю розуміють наявність у боржника передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором терміни.

Оцінювання кредитоспроможності позичальника має певні особливості для юридичних і фізичних осіб і здійснюється на основі поєднання двох методів:

- методу коефіцієнтів — ґрунтується на доборі коефіцієнтів і їхніх оптимальних значень для окремих видів економічної діяльності, аналізі їх у динаміці;

- методу рейтингової оцінки — ґрунтується на присвоєнні певної оцінки (бала) як значення інтегрального показника, який визначається з урахуванням значень фінансових коефіцієнтів, їхніх вагових значень залежно від величини підприємства (велике, середнє чи мале), видів економічної діяльності відповідно до встановленої центральним банком шкали для інтерпретації значень інтегрованого показника фінансового стану боржника.

Під формою забезпечення повернення кредиту розуміють конкретне джерело погашення наявного боргу, юридичне оформлення права кредитора на його використання, організацію контролю банку за достатністю і прийнятністю цього джерела. У банківській практиці джерела погашення кредиту поділяються на первинні та вторинні. Первинними є виручка від реалізації продукції наданих послуг, виконаних робіт або дохід, що отримує фізична особа. Вторинними є використання наявних форм кредитного забезпечення, а процес цей є тривалим і трудомістким.

Одержання достатнього забезпечення як спосіб захисту від кредитного ризику впливає з принципу кредитування, який полягає в забезпеченні зобов'язань позичальника щодо повернення позики. Відповідно до цього при визначенні чистого кредитного ризику для розрахунку резерву сума валового кредитного ризику за кожною кредитною операцією окремо може зменшуватися на вартість прийнятного забезпечення (гарантій і застави майна і майнових прав).

У банківській практиці застосовуються такі основні види застави:

- залежно від економічного змісту предметами застави можуть бути товарно-матеріальні цінності, цінні папери, нерухомість, рухоме майно, майнові права, валютні кошти;

- залежно від матеріально-речового змісту предмети застави поділяються на матеріальні і фінансові цінності.

Різновидом застави є іпотека — застава нерухомості, яку вважають надійним і високоефективним способом застави. Предметом іпотеки є нерухоме майно, пов'язане з землею, — будівлі, споруди, квартири, підприємства як цілісний майновий комплекс, земельні ділянки, інше майно, віднесене законодавством до нерухомості. Іпотека надає право банку переважного задоволення його вимог до боржника в межах вартості зареєстрованої застави;

- гарантія — угода, яка укладається між банком і гарантом через видачу останнім гарантійного листа і прийняття цього листа до виконання банком. Гарантами можуть бути будь-які фінансово стабільні юридичні особи (підприємства) і банки;

- порука (поручительство) — форма забезпечення зобов'язань, за якої одна особа (поручитель) зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останнім свого зобов'язання в повному обсязі або частково. Незважаючи на суттєву схожість, порука має відмінні риси від гарантії. Основною відмінністю є те, що за договором поруки, за загальним правилом, настає солідарна відповідальність поручителя і боржника, а за договором гарантії — субсидіарна, яка застосовується тільки в разі непогашення заборгованості за рахунок коштів самого боржника. Тобто висунути вимогу до гаранта банк має право лише в тому випадку, коли в

позичальника нема коштів для погашення боргу. На відміну від поручителя, гарант, який виконав зобов'язання, не займає місце кредитора і не набуває права регресу (якщо інше не передбачено договором гарантії);

- перевідступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи — означає передачу банку-кредитору права спрямовувати виручку за цими вимогами і рахунками безпосередньо на погашення позички при настанні терміну її повернення;

- страхова угода (поліс) надається клієнтом банку та підтверджує факт страхування ним кредитної операції та відповідальності за нею;

- стягнення неустойки, пені, штрафів. Відповідно до Цивільного кодексу України неустойкою визнається визначена законодавством або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема в разі прострочення виконання.

Є три форми неустойки: власне неустойка, штраф і пеня.

Власне неустойка — це стягнена з боржника суми, яка визначається у відсотковому відношенні до суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пеня — це визначена законодавством або угодою грошова сума, яку боржник повинен сплатити кредитору у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань, зокрема у випадку прострочення їх виконання.

Штраф — це визначена законодавством або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в обумовленому обсязі або у відсотковому відношенні до вартості робіт (послуг) і яка передбачена, як правило, на випадок невиконання обов'язку здійснити конкретну дію, що є складовою загального зобов'язання.

Для управління проблемними кредитами банк може застосувати два основні методи: реабілітацію чи ліквідацію.

Метод реабілітації полягає в розробленні спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту.

Метод ліквідації означає повернення кредиту через проведення процедури банкрутства та продажу активів позичальника.

4.5 Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів

Споживчий кредит — це кредит, який надається в національній валюті фізичним особам — резидентам України (громадянам України). Установи банку надають населенню короткострокові і довгострокові споживчі кредити.

Короткострокові кредити надаються громадянам на термін до одного року на такі споживчі цілі:

- 1) придбання товарів широкого вжитку і тривалого користування, транспортних засобів;
- 2) нагальні потреби (лікування, навчання, весілля, народження дитини, непередбачені обставини тощо).

Об'єктами довгострокового кредитування є:

- 1) будівництво індивідуального житла, будинків дачного типу тощо;
- 2) купівля індивідуального житла, квартир, гаражів тощо;
- 3) реконструкція та капітальний ремонт індивідуальних житлових будинків, будиночків дачного типу тощо.

Банк надає кредити фізичним особам у розмірах, що визначаються виходячи з вартості товарів і послуг, які є об'єктом кредитування. Розмір кредиту на будівництво, купівлю і ремонт житлових будинків, садових будинків, дач та інших будівель визначається в межах вартості майна, майнових прав, які можуть бути переданими банку в забезпечення фізичною особою та сумою її поточних доходів, за винятком обов'язкових платежів.

Термін повернення споживчого кредиту залежить від цілей кредитування, розміру кредиту та фінансового стану позичальника. При цьому особливістю довгострокового кредитування на вищезазначені цілі є встановлення установою банку граничних термінів освоєння кредитів.

Граничний термін освоєння кредиту — це термін, протягом якого кошти, отримані в кредит, повинні бути використані для придбання будівельних матеріалів, оплати послуг та на інші цілі,

вказані в договорі кредитування. Зокрема термін освоєння позички на будівництво індивідуальних будинків не повинен перевищувати два роки з дня її отримання; на реконструкцію, капітальний ремонт будівель — не більше 6 місяців; на купівлю житла і гаражів — не більше 2 місяців.

Загальний термін користування споживчим кредитом не повинен перевищувати:

- десяти років, якщо кредитується будівництво чи купівля житла;
- п'ять років за іншими видами кредиту.

Обов'язковою умовою надання довгострокового споживчого кредиту є страхування об'єктів кредитування на користь банку протягом усього періоду користування позикою.

Установи банків надають кредити повнолітнім, дієздатним громадянам України, які мають постійне джерело доходу (одержують заробітну плату, пенсію, інші грошові доходи) і відповідають певним вимогам:

- відсутність негативної кредитної історії позичальника;
- відсутність простроченої заборгованості за кредитом, отриманому у цьому або інших банках;
- сума кредиту не повинна перевищувати сукупного річного доходу клієнта або встановлені банком ліміти кредитування.

У деяких випадках банк може вимагати сплати клієнтом певної суми від вартості товару, на купівлю якого береться кредит.

Для отримання кредиту позичальник подає до установи банку такі документи: заяву; паспорт; довідку про присвоєння ідентифікаційного коду; анкету позичальника; довідки з місця постійної роботи і про доходи; документи, що підтверджують право власності на майно позичальника; письмовий розрахунок погашення кредиту (економічне обґрунтування) тощо.

Банк може додатково вимагати отримання й інших документів. Зокрема для отримання довгострокового кредиту, крім зазначених документів, від позичальника банк може вимагати довідки про відведення земельної ділянки під будівництво; про власність на будинок; про балансову вартість квартири; про право власності на квартиру; про членство позичальника в садівницькому товаристві та ін.

Видача кредиту здійснюється в безготівковій формі:

- через оплату розрахункових документів за матеріали, конструкції, обладнання, надані послуги, виконані роботи;
- зарахування коштів на поточний рахунок позичальника (при будівництві власними силами) на підставі розрахунку готовності об'єкта кредитування;
- перерахування коштів на поточний рахунок продавця квартири, житлового будинку чи гаража.

В окремих випадках позичка може надаватися готівкою з правом контролю за цільовим використанням коштів.

Як правило, погашення споживчого кредиту здійснюється в терміни, передбачені кредитним договором, щомісячно або рівними частинами щомісячно, а сума відсотків нараховується на фактичний залишок коштів, що перебувають у розпорядженні клієнта, або за ануїтетами чи рівними частинами, починаючи з наступного місяця після його одержання, але не пізніше 30 днів з дня підписання кредитної угоди.

Довгостроковий кредит починають погашати після закінчення встановленого терміну його освоєння.

Погашення споживчого кредиту може здійснюватися клієнтом готівкою через касу банку, шляхом перерахування коштів з депозитного рахунка, переказами через пошту тощо.

Однією з форм споживчого кредитування є кредитна картка.

Іпотечний кредит — довгострокові кредити, що надаються банками під заставу нерухомого майна — землі і виробничих або житлових будівель тощо. Іпотечне кредитування та перспективи його розвитку в Україні залежать від предмета іпотеки, яким і можуть бути житло, земельні ділянки та комерційна нерухомість. Об'єкт (предмет) іпотеки має належати заставодавцю на правах власності або повного господарського розпорядження.

Іпотечний договір укладається між одним або декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі й підлягає нотаріальному засвідченню.

Застава нерухомого майна передбачає укладення угоди про іпотеку у вигляді заставної.

Заставна — це борговий цінний папір, що підтверджує безумовне право особи-власника на задоволення боржником вимог за основним зобов'язанням за умови, що воно підлягає

виконанню у грошовій формі; дає їй власнику право звернути стягнення на предмет іпотеки.

Угода про іпотеку підлягає державній реєстрації. Вона здійснюється на підставі заяви заставодержателя з додаванням до неї заставної. Відомості про державну реєстрацію іпотеки вносяться в заставну.

Заставодержатель має право передати свої права стосовно заставної іншій особі. Перевідступлення прав за заставною здійснюється заставодержателем через передавальний напис (індосамент) на заставній на користь нового заставодержателя, який має бути нотаріально засвідчений.

Задоволення вимог заставодержателя з вартості заставного майна в разі невиконання заставодавцем забезпеченого іпотекою зобов'язання (кредитної угоди) здійснюється за рішенням суду. Особливо це стосується тих випадків, коли об'єктом іпотеки є підприємство в цілому, житловий будинок, квартира.

Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється через продаж заставного майна з публічних торгів, що проводяться спеціалізованими організаціями. Вибір організації, якій доручається продаж з публічних торгів предмета іпотеки, здійснюється судовим виконавцем. Він установлює і терміни проведення таких торгів.

Економічні відносини з приводу купівлі-продажу фінансових зобов'язань, забезпечених нерухомістю, реалізуються через механізм іпотечного ринку, до основних учасників якого належать:

- кредитор (банк чи небанківська фінансова установа), що надає позичальнику кредит під заставу нерухомості;
- позичальник, що отримує кредит;
- посередник — спеціалізована установа, що забезпечує залучення вільного капіталу для його наступного реінвестування в іпотечні кредити;
- інвестори (в основному інституційні), що купують цінні папери, випущені на основі іпотечних кредитів.

Залежно від кількості учасників іпотечний ринок можна поділити на первинний і вторинний.

Первинний іпотечний ринок розглядається як сегмент іпотечного ринку, який охоплює економічні відносини, що

виникають у процесі купівлі-продажу іпотечних заставних банками. Купити заставну можуть лише кредитні установи, що мають достатню ліквідність.

Вторинний іпотечний ринок охоплює економічні відносини між кредиторами, посередниками та інвесторами, що виникають в процесі купівлі-продажу іпотечних облігацій, іпотечних сертифікатів та інших похідних інструментів. При цьому виокремлюють однорівневу та дворівневу модель вторинного іпотечного ринку.

Заставні згідно з Законом України «Про іпотеку» можуть забезпечувати випуск таких цінних паперів, як іпотечні сертифікати та іпотечні облігації.

А саме передбачено випуск двох видів облігацій: звичайних іпотечних облігацій, які є інструментами однорівневого вторинного іпотечного ринку і структуровані іпотечні облігації, які є інструментами дворівневого вторинного іпотечного ринку.

Іпотечний сертифікат — це особливий вид цінних паперів, забезпечений іпотечними активами або іпотеками. Виокремлюють два види іпотечних сертифікатів: сертифікати з фіксованою дохідністю і сертифікати участі.

Сертифікати з фіксованою дохідністю — це сертифікати, які забезпечені іпотечними активами та посвідчують права власників на отримання номінальної вартості в передбачені умовами випуску сертифікатів терміни та відсотків за сертифікатами на умовах інформації про випуск сертифікатів, а також на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань з вартості іпотечних активів, що є забезпеченням випуску сертифікатів.

Сертифікати участі — це сертифікати, які забезпечені іпотекою та посвідчують частку його власника у платежах за іпотечними активами. Власник сертифікатів участі має права на отримання частки у платежах за іпотечними активами відповідно до договору про придбання сертифікатів і на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань (з вартості іпотечних активів, які перебувають у довірчій власності управителя).

Одним із різновидів кредитування поточної діяльності підприємств (нефінансових корпорацій) є кредитування у формі

овердрафту, під яким розуміється специфічна форма короткострокового кредиту, що надається для покриття тимчасової нестачі обігових коштів у клієнта з активно-пасивного рахунка, дебетове сальдо за яким визначає надання такого кредиту.

Кредитування у формі овердрафту використовується тільки для фінансування поточного виробництва та обігу, не спрямовується на фінансування інвестицій і належить до позичок до запитання. Тобто йдеться про кредитування шляхом оплати розрахункових документів клієнта з його поточного рахунка понад фактичний залишок на ньому в межах встановленого банком ліміту. Процес кредитування оформляється кредитною угодою між банком і клієнтом. Ліміти за контокорентним кредитом встановлюються в межах дії кредитного договору.

Овердрафт може надаватись як у національній, так і в іноземній валюті. Овердрафт в іноземній валюті надається підприємствам, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

За користування кредитом у формі овердрафту банк стягує з клієнта плату, яка складається з відсотків, нарахованих на дебетові залишки такого рахунка, і комісійних платежів (оборотної комісії). Розмір відсоткової ставки та комісії за овердрафтом встановлюється диференційовано, залежно від терміну овердрафту та виду валюти.

Нараховуються відсотки щоденно на суму фактичного кредиту овердрафт (дебетове сальдо поточного рахунка) на кінець дня.

Відсотки за овердрафтом погашаються не за кожний випадок кредиту, а у встановлений кредитною угодою термін (називають контокорентним періодом), як правило, щомісячно на підставі платіжного доручення клієнта або шляхом договірною списання коштів з поточного рахунка клієнта банком у сумі зобов'язань за відсотками та комісіями, якщо це передбачено договором.

Погашення кредиту у формі овердрафту здійснюється щоденно в автоматичному режимі за рахунок грошових надходжень на поточний рахунок клієнта шляхом зменшення дебетового сальдо.

У цілому цей вид кредитування є зручним для клієнта, оскільки він забезпечує йому можливість оперативно користуватися правом залучення банківських коштів для врівноваження зобов'язань і вимог. З іншого боку, таке кредитування пов'язано з підвищеним ризиком для банку, що обумовлює підвищений рівень таких платежів, тому активно-пасивний рахунок з овердрафтом відкривається клієнтам, з якими банк має тривалі й міцні відносини і які відчують регулярну потребу в банківському кредиті. Цей рахунок насамперед застосовується для підприємств з високою кредитною репутацією.

Інвестиційне кредитування є специфічним видом кредитування, пов'язаним з фінансуванням інвестиційних проектів. Інвестиційне кредитування — це процес надання банком кредитів для реалізації інвестиційних проектів під майбутні доходи, які має одержати створюване (реконструйоване) підприємство та за рахунок яких забезпечуватиметься повернення кредиту.

Інвестиційне кредитування здійснюється шляхом кредитування прямих інвестиційних заходів або реальних інвестицій — вкладень в основний капітал і на приріст матеріально-виробничих запасів (капітальні вкладення).

Найчастіше об'єктом інвестиційного кредитування є інвестиційний проект, змістом якого є заходи з проектування, будівництва, придбання технології та обладнання з метою отримання економічної вигоди.

Капітальні вкладення — один з основних видів інвестиції. Вони здійснюються у формі вкладень коштів у відтворення основних фондів шляхом нового будівництва, розширення, реконструкції, технічного переоснащення діючих підприємств.

З метою акумуляції кредитних ресурсів як у національній, так і в іноземній валюті для здійснення кредитування програм із значними обсягами, зменшення кредитних ризиків, дотримання нормативного показника максимального розміру ризику на одного позичальника комерційні банки можуть об'єднуватися в консорціуми.

Консорціумні кредити базуються на тих самих принципах, що і інші види банківських кредитів, змінюється тільки механізм

аккумуляції кредитних ресурсів і процедура надання кредитів.

Тема 5 ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

5.1 Сутність і класифікація валютних операцій

За українським законодавством, валютними операціями називають банківські та фінансові операції, пов'язані:

1) з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

2) використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобі платежу з передачею заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

3) ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Найважливішими нормативно-правовими актами, якими здійснюється регулювання банківської зовнішньоекономічної діяльності, є Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та інші.

Зокрема відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю» резиденти і нерезиденти мають право бути власниками валютних цінностей, що знаходяться на території України, а також здійснювати валютні операції.

Отже, **валютні операції** – це такі операції, об'єктом яких є валютні цінності, а суб'єктами — уповноважені банки (які отримали відповідну генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій), а також усі інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, передбачені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (резиденти та нерезиденти).

До **валютних цінностей** відносять національну валюту, іноземну валюту, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України та іноземній валюті і монетарних металах, монетарні (банківські) метали (до них відносять золото, срібло, платину, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів). Резиденти мають право бути власниками також валютних цінностей, що знаходяться за межами України, крім випадків, передбачених законодавчими актами України.

Головне місце серед перелічених вище валютних цінностей займає **валюта** (від італ. *valuta* — цінність, вартість) — грошові знаки іноземних держав, кредитні та платіжні документи, цінні папери, виражені в іноземній валюті або в монетарних металах.

Суб'єктами операцій в іноземній валюті є:

- банківські установи, які здійснюють близько 70 % загального обсягу валютних операцій як за рахунок і на користь клієнтів, так і самостійно за рахунок власних ресурсів;

- центральні банки — здійснюють державну валютну політику шляхом управління валютними резервами, проведення валютних інтервенцій, застосування валютних обмежень, контролю;

- зовнішньоторговельні організації — беруть участь у міжнародній торгівлі, формують попит (як імпортери) і пропозицію (як експортери) іноземної валюти;

- міжнародні інвестиційні компанії, які інвестують власні активи в цінні папери державних органів та корпоративні цінні папери різних країн;

- валютні біржі — забезпечують організацію валютного ринку, здійснення валютообмінних операцій для юридичних осіб і формування валютного курсу;

- валютні брокерські фірми — виконують функцію посередників за дорученням своїх клієнтів на основі індивідуальної ліцензії НБУ.

Із перелічених суб'єктів основними є банки, яким надано право на проведення валютних операцій — їх називають уповноваженими і вони зобов'язані здійснювати валютний контроль за операціями своїх клієнтів. Функції агента валютного

контролю — це діяльність уповноважених банків щодо запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій і своєчасного інформування відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій. Класифікація операцій банків в іноземній валюті наведена в таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 — Класифікація операцій банків в іноземній валюті

Класифікаційна ознака	Вид операції
1	2
За економічним змістом і терміном проведення	поточні валютні операції
	валютні операції, пов'язані з рухом капіталу
За терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти	касові, або операції з негайною поставкою. Такі угоди можуть передбачати поставку валюти в той же день, наступного робочого дня, проте найчастіше — другого робочого дня
	строкові — це валютні угоди, за якими сторони домовляються про постачання обумовленої суми іноземної валюти у визначений угодою термін після її укладення за фіксованим курсом
За механізмом здійснення операцій	операції «тод»
	операції «том»
	операції «спот»
	форвардні строкові операції
	ф'ючерсні операції
	опціонні операції

Продовження таблиці 5.1

1	2
За цільовим призначенням	операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними

	розрахунками
	операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування)
	операції з метою одержання прибутку або спекулятивні операції
За формою здійснення	безготівкові
	готівкові
За масштабами операцій	оптові (здійснюються між банками)
	роздрібні (здійснюються між банками та їхніми клієнтами)

Поточні валютні операції — перекази іноземної валюти, отримання і надання фінансових кредитів на термін не більше 180 днів (переказ відсотків, дивідендів та інших доходів за вкладками, інвестиціями тощо), у тому числі:

- а) поточні торговельні валютні операції;
- б) поточні неторговельні валютні операції;
- в) валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми та іменними чеками (валютно-обмінні операції).

Валютні операції, пов'язані з рухом капіталу, — прямі інвестиції, портфельні інвестиції, придбання цінних паперів, надання й отримання фінансових кредитів на термін понад 180 днів.

5.2 Порядок відкриття і ведення валютних рахунків

Відкриття уповноваженими банками рахунків в іноземній валюті регламентується та регулюється відповідною інструкцією.

Банківські рахунки в іноземній валюті поділяються:

а) на поточні рахунки. За такими рахунками в іноземній валюті здійснюються розрахункові та касові операції, дозволені чинним законодавством;

б) депозитні (вкладні) рахунки. Відкриття вкладних (депозитних) рахунків в іноземній валюті резидентам (юридичним особам, їхнім відокремленим підрозділам, фізичним особам) і нерезидентам (юридичним особам — інвесторам, представництвам юридичних осіб в Україні та фізичним особам) здійснюється на підставі укладеного депозитного договору між

власником рахунка та банком на встановлений термін, під визначений відсоток відповідно до умов договору.

Існують певні особливості відкриття поточних рахунків в іноземній валюті:

1) якщо поточний рахунок в іноземній валюті відкривається для підприємств-резидентів у тому самому банку, де відкрито поточний рахунок у національній валюті, то надання пакета документів не обов'язкове (крім заяви про відкриття рахунка та картки зі зразками підписів і відбитком печатки);

2) якщо поточний рахунок відокремленому підрозділу в іноземній валюті відкривається в тому самому банку, де відкрито поточний рахунок підрозділу в національній валюті (за наявності в банку права на здійснення операцій з валютними цінностями), то надання пакета документів не обов'язкове (крім заяви про відкриття поточного рахунка, клопотання юридичної особи про відкриття поточного рахунка, копії ліцензії (у разі здійснення валютних операцій, які потребують індивідуальної ліцензії), картки зі зразками підписів і відбитком печатки);

3) юридичні особи-нерезиденти можуть відкривати на території України поточні рахунки для здійснення інвестицій у національній та іноземній валютах, а представництва юридичних осіб-нерезидентів – поточні рахунки для здійснення господарської діяльності в Україні;

4) поточні рахунки в іноземній валюті відкриваються також фізичним особам (резидентам і нерезидентам).

5.3 Кореспондентські відносини із зарубіжними банками

Здійснення банками операцій в іноземній валюті — це використання кореспондентських відносин із зарубіжними банками або фізична присутність на іноземних ринках.

При цьому фізична присутність на іноземних ринках передбачає створення вітчизняними банками структурних підрозділів в інших країнах і потребує значних інвестицій з боку банку.

Установлення кореспондентських відносин із зарубіжними банками, як правило, передбачає відкриття кореспондентських рахунків у банках, що перебувають на території різних країн.

Мета таких кореспондентських відносин — використання їх для надання послуг клієнтам банку (здійснення базисних операцій): проведення комерційних операцій; здійснення платіжного обороту без документів та документарних операцій, платежів за чеками та надання гарантій тощо.

Основою кореспондентських відносин є такі основні елементи:

1 Кореспондентська угода — договір про встановлення кореспондентських відносин і відкриття кореспондентських рахунків «лоро» та «ностро», у якому фіксується термін дії договору, розмір комісійних зборів, порядок відкриття і режим функціонування кореспондентських рахунків (субрахунків) та інші зобов'язання сторін.

2 Кореспондентський рахунок відкривається комерційному банку – юридичній особі для здійснення розрахунків, що їх виконує один банк за дорученням і на кошти іншого банку на підставі укладеної кореспондентської угоди; спеціальний рахунок, що відкривається банківськими установами і тільки банківським установам. На коррахунках відображуються всі операції, які проводяться між клієнтом (банком клієнта) і банком-кореспондентом. Вони фіксуються записами в дебет і кредит рахунка, зняттям сум з рахунка та зарахуванням на рахунок.

Власник рахунка регулярно інформується про стан свого рахунка. Якщо за рахунком робилася хоча б одна проводка, складається виписка з поточного рахунку за один день (виписка з рахунка, яка надається клієнтові). Передача виписок може здійснюватися поштою або по системі SWIFT.

Як уже зазначалося раніше, розрізняють такі види кореспондентських рахунків:

- **рахунки «ностро»** — рахунок банку А в банку Б; рахунок у банку-кореспонденті, який веде кореспондуючий рахунок («наш рахунок у вас»);

- **рахунок «лоро»** — рахунок банку Б в банку А; рахунок в обслуговуючому банку («ваш рахунок у нас»).

Для відкриття ж кореспондентського рахунка банк-кореспондент надає такі документи: дозвіл регіонального управління Національного банку на встановлення прямих кореспондентських відносин; заява на відкриття рахунка;

нотаріально завірені копії статуту і банківські ліцензії; картка зі зразками підписів і відбитком печатки; баланс і довідка про дотримання економічних нормативів на останню звітну дату тощо.

Операції за кореспондентськими рахунками комерційних банків можуть виконуватися в межах наявних коштів; за взаємною домовленістю можливою овердрафт.

Вид зв'язку для передачі інформації банки-кореспонденти обирають самі; обов'язковим при цьому є кодування інформації з метою забезпечення конфіденційності.

Обов'язковим є обмін контрольними документами — документами, наданими банками один одному з метою запобігти можливості втрат у результаті зловживання їх ім'ям.

До контрольних документів відносять річний звіт/баланс; список підписів уповноважених осіб; угоду щодо використання кодового ключа, кодів SWIFT (кодів, що гарантують істинність); список банків-кореспондентів в інших країнах; якщо є, копію ліцензії центрального банку або принаймні Довідку про те, що вона надана з зазначенням її номера (залежно від законодавства даної держави).

При цьому прийнято надсилати письмове підтвердження цілісності отриманих документів, що містять контрольні ключі.

З банками (резидентами та нерезидентами) устанавлюються прямі кореспондентські відносини на підставі укладеного договору за допомогою таких засобів:

а) пошти, телеграфу, телекса, інших засобів зв'язку за умови забезпечення цілісності та конфіденційності інформації (при цьому виконання розрахункових документів, одержаних за допомогою документів, факсимільного зв'язку, не дозволяється);

б) міжнародних телекомунікаційних систем, зокрема SWIFT (Спілка всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій), основними напрямками діяльності якої є надання оперативного, надійного, ефективного, конфіденційного та захищеного від несанкціонованого доступу телекомунікаційного обслуговування для банків і здійснення діяльності зі стандартизації форм і методів обміну фінансовою інформацією. Створена в травні 1973 року, ця система об'єднує тисячі банків більше 100 країн світу, основним напрямом

діяльності якої є розроблення і впровадження уніфікованих засобів обміну фінансовою інформацією;

в) програмних та технічних засобів формування і передавання розрахункових документів та повідомлень у форматі платіжної системи банку-кореспондента (резидента та нерезидента), наданих цим банком, за умови забезпечення цілісності та конфіденційності інформації.

З банками (резидентами та нерезидентами) кореспондентські відносини також можуть встановлюватися опосередковано через систему електронних платежів (СЕР) Національного банку України в мультивалютному режимі.

5.4 Торговельні операції банків в іноземній валюті

До основних поточних торговельних операцій в іноземній валюті відносять розрахунки за експорт та імпорт товару між юридичними особами-резидентами і юридичними особами-нерезидентами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності за торговельними операціями, тобто міжнародні розрахунки. Порядок проведення таких розрахунків регламентується відповідними міжнародними документами й угодами, засновується на встановлених формах розрахунків і системі валютного регулювання.

Міжнародні розрахунки — це система регулювання взаємних двосторонніх платежів і розрахунків за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають між державами, організаціями й громадянами різних країн.

Для здійснення таких розрахунків банки використовують свої закордонні відділи та кореспондентські відносини з іноземними банками, які супроводжуються відкриттям рахунків «лоро» (іноземних банків у даному банку) і «ностро» (даного банку в іноземних).

Переважне використання національних валют у міжнародних розрахунках посилює залежність їх ефективності від курсових коливань, економічної і валютної політики країн-емітентів цих валют. Стан міжнародних розрахунків залежить від ряду чинників: економічних і політичних відносин між країнами, валютного законодавства, міжнародних торгових правил і

звичаїв, банківської практики, умов зовнішньоторговельних контрактів і кредитних угод тощо.

Розрахунки за міжнародними торговельними контрактами передбачають попереднє узгодження валютно-фінансових і платіжних умов, які включають такі основні елементи:

- валюта ціни (валюта, у якій виражена ціна товару за укладеною зовнішньоторговельною угодою, або сума, видана на міжнародні позики);

- валюта платежу (валюта, за допомогою якої здійснюються розрахунки або повертаються позики та борги). Валютою платежу може бути будь-яка валюта, узгоджена контрагентами. При цьому незбігання валютної ціни і валюти платежу є одним з найпростіших методів страхування валютного ризику (враховується, що ризик зниження курсу валюти ціни несе експортер (кредитор), а ризик її підвищення — імпортер (боржник));

- умови платежу — правові реквізити зовнішньоторговельного контракту, які визначають умови безготівкового платежу чи платежу з відстрочкою на умовах кредиту, у тому числі комерційного (термін від декількох місяців до 5—8 років (наприклад, при поставках обладнання)), у формі простого або переказного векселя, використання клірингових розрахунків, на умовах фінансових гарантій тощо;

- форма розрахунків. Вибір форми розрахунків є найскладнішою частиною платіжних умов контракту. Погодження протилежних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності й організація їхніх платіжних відносин реалізується шляхом застосування різних форм розрахунків;

- засоби платежу, під якими розуміють засоби формування і передачі розрахункових документів і повідомлень у форматі платіжної системи банку-кореспондента, мережі SWIFT, інших міжнародних телекомунікаційних систем тощо;

- банки, які обслуговують міжнародні розрахунки.

Відповідно до практики, яка склалася в даний час, застосовуються такі основні форми міжнародних розрахунків: документарний акредитив, документарне інкасо, банківський переказ. Крім того, здійснюються розрахунки з використанням

векселів, а також такі способи розрахунків, як авансові та за відкритим рахунком. З міжнародними розрахунками тісно пов'язані гарантійні операції банків за окремими формами розрахунків (наприклад аванс, відкритий рахунок). Вони виступають додатковою формою забезпечення виконання зовнішньоторговельними партнерами зобов'язань, взятих на себе за контрактом.

Форми міжнародних розрахунків мають здебільшого документарний характер, тобто здійснюються під фінансові і комерційні документи (документарне інкасо та документарний акредитив), але застосовуються і форми розрахунків недокumentарного характеру (банківський переказ).

Банківський переказ — просте доручення банку своєму банку-кореспонденту виплатити певну суму грошей на прохання і за рахунок переказодавця іноземному отримувачу (бенефіціару) з визначенням способу відшкодування банку-платнику виплаченої ним суми. Банківський переказ – найбільш поширена форма національних і міжнародних розрахунків. Банківський переказ використовується при здійсненні розрахунків по комерційних операціях, включаючи платежі по експорту та імпорту, операціях неторгового характеру в оплату наданих послуг.

Документарний акредитив (Documentary Credit, Letter of Credit (L/C)) – це форма розрахунків, при якій банк-емітент за дорученням свого клієнта (апліканта, заявника, наказодавця, емітента акредитива) або від свого імені зобов'язаний:

- виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи і надані послуги;
- надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж проти передбачених документів при дотриманні термінів та умов акредитива.

Документарне інкасо – це форма розрахунків, за якою банк інкасує суму, яку має заплатити покупець продавцю проти надання відповідних документів.

Банк виконує функції агента по грошових розрахунках між експортером та імпортером. Він надає імпортеру, за вказівкою експортера чи його банку, документи про відвантаження товару

чи надання послуг та інкасує проти цих документів належну суму чи отримує акцептований вексель.

При розрахунках у формі інкасо відповідальність банків обмежується передачею і оформленням документів.

На відміну від документарного акредитива, де банки несуть зобов'язання здійснити платіж, при розрахунках у формі інкасо вони не зобов'язані платити самі, якщо покупець не виконує чи не в змозі виконати свої зобов'язання щодо оплати.

Слід зазначити, що важливою складовою поточних торговельних операцій в іноземній валюті є операції, пов'язані з рухом капіталу, тобто з міжнародним кредитуванням.

5.5 Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку

Торгівля іноземною валютою — це купівля, продаж, обмін іноземної валюти, здійснення операцій з валютними деривативами, яка здійснюється на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних валютних ринках.

При цьому суб'єктами ринку, за українським законодавством, є уповноважені банки та уповноважені фінансові установи (установи, які мають відповідну ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями).

Під міжбанківським валютним ринком України розуміють сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою в Україні між суб'єктами ринку, між суб'єктами ринку та їхніми клієнтами (у тому числі банками-нерезидентами), а також між суб'єктами ринку і Національним банком. З іншого боку, міжнародний валютний ринок розглядається як сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою за межами України між суб'єктами ринку та іноземними контрагентами, які за дорученням і за рахунок суб'єктів ринку здійснюють торгівлю іноземною валютою за межами України.

На міжнародному валютному ринку здійснюється обмін іноземної валюти відповідно до правил, які діють на цьому ринку, з урахуванням обмежень, установлених нормативно-правовими актами Національного банку.

Уповноважені банки, уповноважені фінансові установи укладають між собою та з Національним банком договори про купівлю, продаж іноземної валюти за безготівкові гривні та підтверджують ці договори виключно під час проведення Торговельної сесії.

Торговельна сесія — комплекс організаційно-технічних засобів (дилінгове обладнання REUTERS, BLOOMBERG та Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку НБУ), який забезпечує можливість укладення та підтвердження договорів з купівлі, продажу іноземної валюти і банківських металів протягом визначеного НБУ часу.

Валютна позиція — це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) і зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті. При їх рівності позиція вважається закритою, при нерівності — відкритою. Уповноважений банк набуває право на відкриту валютну позицію з дати отримання ним від НБУ дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями і втрачає це право з дати відкликання ліцензії Національним банком або припинення дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями.

Розрізняють:

- коротку відкриту валютну позицію — таку відкриту валютну позицію, за якою обсяг зобов'язань за проданою валютою перевищує обсяг вимог;

- довгу відкриту валютну позицію — таку відкриту валютну позицію, за якою обсяг вимог за купленою валютою перевищує обсяг зобов'язань. При її розрахунку вона зазначається зі знаком плюс, а коротка відкрита валютна позиція — зі знаком мінус.

Конверсійні операції — це угоди між учасниками валютного ринку щодо обміну грошових сум, номінованих у валюті однієї країни, на валюту іншої країни за узгодженим курсом на визначену дату. Залежно від термінів поставки валюти конверсійні операції поділяють:

1) на касові операції, або операції з негайною поставкою (негайні);

2) строкові валютні операції.

Усі касові валютні операції з валютами першої групи Класифікатора іноземних валют Національного банку України та

операції з купівлі-продажу безготівкових іноземних валют за гривні здійснюються уповноваженими банками лише на таких умовах проведення поточних торговельних операцій:

- «**ТОД**» — здійснення касової валютної угоди, за якою поставка валюти банками-кореспондентами відбувається терміново, протягом робочого дня, тобто не пізніше, ніж сьогодні;

- «**ТОМ**» — здійснення касової валютної угоди, за якою поставка валюти банками-кореспондентами відбувається не пізніше ніж наступного робочого дня з дня укладання угоди;

- «**СПОТ**» — здійснення касової валютної угоди, за якою поставка валюти банками-кореспондентами відбувається на другий робочий день з дня укладення угоди.

Серед касових валютних операцій, операції «спот» становлять більше 60 % загального обсягу міжбанківського ринку, а тому мають найбільш важливе значення на валютному ринку. Основна мета здійснення касових валютних операцій — забезпечення потреб клієнтів банку в іноземній валюті для обслуговування зовнішньоторговельних розрахунків, конверсія іноземних валют, а також купівля-продаж валюти з метою отримання прибутку за рахунок різниці в курсах цих валют.

Строкові угоди з іноземною валютою — це валютні угоди, за якими сторони домовляються про постачання обумовленої суми іноземної валюти у визначений угодою термін після її укладення за курсом, зафіксованим на момент її укладення (більше, ніж через два робочих дні після її укладення).

Виникнення і поширення строкових угод з іноземною валютою обумовлено як необхідністю хеджування валютних ризиків, так і можливістю отримувати спекулятивний прибуток за рахунок прогнозованої оцінки змін курсів іноземних валют.

Хеджування — це метод зниження валютного ризику, який ґрунтується на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках.

Розглянемо основні різновиди строкових валютних операцій.

Форвардні операції — угоди щодо купівлі-продажу іноземної валюти протягом певного періоду або на певну дату в майбутньому за валютним курсом, що узгоджується на дату

укладення угоди і називається курсом аутрайт.

Валютні ф'ючерси — це строкові операції з купівлі та продажу стандартизованої в контракті суми іноземної валюти за узгодженим курсом, крім того, детально регламентуються інші умови — термін, метод розрахунку тощо. Виконання таких строкових валютних операцій не передбачено українським валютним законодавством. Учасники ф'ючерсної угоди одержують право і зобов'язання конвертувати стандартизовану суму певної валюти в іншу валюту в установлені терміни в майбутньому за курсом, визначеним на момент укладення угоди.

Валютні опціони — це строкові угоди, за якими власник опціону отримує право, а не зобов'язання, купити (опціон кол — call) або продати (опціон пут — put) йому визначену суму однієї валюти в обмін на іншу за фіксованою в контракті ціною протягом обумовленого періоду (американський опціон) чи у визначений день (європейський опціон).

Валютні операції «своп» (swap) — це угоди, що поєднують купівлю (продаж) валюти на умовах «спот» з одночасним продажем (купівлею) тієї самої валюти на певний період на умовах форвард. Вони відповідно називаються операціями «своп» — депорт (своп — репорт). За такими операціями є можливість економити на маржі (різниці між курсами продавця та покупця за готівковою угодою).

Валютний арбітраж — це особливий вид валютних угод, основною метою проведення яких є одержання прибутку шляхом використання сприятливої кон'юнктури валютних ринків, зокрема використання різниці в котируваннях на міжнародних валютних ринках.

5.6 Неторговельні операції банків в іноземній валюті

Поточні неторговельні валютні операції — це операції, що не пов'язані з комерційною діяльністю підприємств, організацій, громадян, експортом та імпортом товарів (послуг), а також рухом капіталу.

За економічним змістом поточні неторговельні операції поділяються на так розрахунки:

- виплата готівкою іноземної валюти та платіжними документами в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженнями;
- здійснення обмінних операцій з іноземною валютою та платіжними документами в іноземній валюті;
- купівля платіжних документів в іноземній валюті фізичними особами;
- виплата готівкової іноземної валюти за переказами з-за кордону (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина);
- переказ за межі України коштів в іноземній валюті (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина, допомога родичам тощо);
- інші виплати та перекази в іноземній валюті, що не суперечать чинному законодавству України.

Ці операції здійснюються уповноваженими банками та уповноваженими фінансово-кредитними установами переважно для фізичних осіб – громадян України, а також іноземців і юридичних осіб-резидентів і представництв юридичних осіб-нерезидентів, які мають право в межах чинного законодавства переміщати готівкову іноземну валюту через державний кордон України, проводити деякі розрахунки в іноземній валюті на території України без отримання індивідуальних ліцензій Національного банку України, незважаючи на те, що національна валюта є єдиним засобом платежу на території України.

Тема 6

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

6.1 Сутність і види цінних операцій

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» **цінні папери** — це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або

інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Розрізняють такі різновиди цінних паперів:

- **пайові** (акції) — визначають частку кожного власника в загальній емісії цінних паперів;

- **боргові** (облігації внутрішніх і зовнішніх державних позик; місцевих позик; облігації підприємств; казначейські зобов'язання України; ощадні, інвестиційні сертифікати; векселі) — визначають боргові зобов'язання емітента перед власником;

- **похідні** (форвардні, ф'ючерсні контракти, опціони тощо) — особлива група цінних паперів, які підтверджують обов'язки, внаслідок виконання яких здійснюється перехід прав власності на базовий актив і проводяться розрахунки;

- **приватизаційні** — особлива група державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безкоштовне отримання в процесі приватизації частини майна державного підприємства.

Особливості випуску й обігу цінних паперів в Україні:

1 Цінні папери можуть бути іменними або на пред'явника.

2 Цінні папери, обіг яких дозволено на території України, і цінні папери, на які поширюється дія законів України, можуть випускатися в документарній і бездокументарній формах.

Форма випуску цінних паперів визначається за рішенням емітента про випуск цінних паперів, затверджується Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку при реєстрації випуску та є підставою для взяття цих цінних паперів на обслуговування Національною депозитарною системою як іменних цінних паперів в документарній формі, цінних паперів на пред'явника у документарній формі або цінних паперів у бездокументарній формі, іменна ідентифікація власників яких здійснюється на підставі облікового реєстру рахунків власників у зберігача.

Роль банків на ринку цінних паперів розкриває модель обігу цінних паперів, яка складається з таких елементів:

- **емітенти** — структури, які здійснюють випуск (емісію) цінних паперів;

- **учасники ринку цінних паперів** — суб'єкти фондового ринку, що забезпечують його функціонування (продавці (емітенти), покупці (інвестори), професійні учасники (брокери і дилери)), система державного регулювання;

- **фондова біржа** — організована система купівлі-продажу цінних паперів, інфраструктура якої включає реєстраторів, зберігачів і депозитарій;

- **позабіржові організації** — складається з організованого позабіржового ринку та неорганізованого (телефонного).

Банки здійснюють діяльність практично в усіх перерахованих секторах ринку цінних паперів. Розуміння цього показує розгляд груп операцій банків з цінними паперами.

Групи операцій банку з цінними паперами:

1) **емісійні** (пасивні основні операції). Емісійна діяльність банку полягає у випуску власних цінних паперів: акцій, облігацій; ощадних і депозитних сертифікатів тощо;

2) **інвестиційні операції** — активні операції з вкладення власних і залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені та формування портфелів цінних паперів;

3) **посередницькі** (комісійні, клієнтські — позабалансові додаткові операції банку) — здійснюються банками від імені, за рахунок і на користь клієнтів з метою отримання комісійних доходів (андерайтинг, трастові, консалтингові операції, брокерська, депозитарна діяльність тощо).

6.2 Сутність емісійних операцій банків

Сутність емісійних операцій банків полягає у випуску власних цінних паперів, серед яких:

- операції з випуску пайових цінних паперів (акцій або інструментів власності), які здійснюються банками-акціонерними товариствами з метою залучення коштів для формування і поповнення статутного капіталу, тобто формування власного капіталу;

- операції з випуску боргових зобов'язань (облігацій, ощадних і депозитних сертифікатів, комерційних цінних паперів, тобто інструментів позики) з метою тимчасового залучення

ресурсів для проведення активних операцій, тобто формування зобов'язань банку;

- операції з випуску похідних цінних паперів (фінансових опціонів, ф'ючерсів, варантів та інших) з метою страхування ринкового ризику та отримання додаткових доходів.

Щоб отримувати право випускати цінні папери, банк повинен:

- сплатити заявлений статутний капітал;
- не мати протягом трьох останніх років збитків (або з часу їх виникнення має минути не менше трьох років);
- не мати санкцій з боку державних органів за порушення чинного законодавства, не мати простроченої заборгованості кредиторам і за платежами до бюджету, дотримуватися економічних нормативів НБУ, а також дебетового сальдо на кореспондентському рахунку.

6.2.1 Особливості емісії акцій банку

Згідно з законодавством України, якщо акції випускаються публічним акціонерним товариством, зокрема банком, емітент повинен зареєструвати в Національній комісії з цінних паперів і фондового ринку як сам випуск, так і проспект емісії акцій.

При цьому можливими цілями емісії акцій банку можуть бути:

- емісія акцій з метою формування статутного капіталу банку. При цьому статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Внесок до статутного капіталу банку здійснюється у грошовій формі — резидентами України у гривнях, а нерезидентами в іноземній вільно конвертованій валюті. Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо вони мають інше цільове призначення;

- збільшення статутного капіталу через додатковий випуск акцій за незмінної номінальної вартості акцій;

- розщеплення (поділ) або консолідація акцій за незмінного розміру статутного капіталу банку;

- реорганізація банку (наприклад, унаслідок злиття двох банків створюється новий банк, який має випустити свої акції.

Акції банків, що злились, обмінюються на акції новоствореного банку).

Також банки можуть викупувати в акціонерів власні акції для різних цілей:

- подальший перепродаж акцій з метою підтримання ринкового курсу;
- пільговий перепродаж акцій працівникам банку;
- анулювання акцій, тобто списання їх, і зниження в такий спосіб статутного капіталу і зменшення кількості акціонерів.

У цілому економічне обґрунтування, розроблення пакета документації та емісію акцій здійснює Управління цінних паперів і біржової діяльності головного банку. Випуск акцій здійснюється в обсязі статутного капіталу банку, додатковий випуск можливий тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю, не нижчою за номінальну. Банк може приступити до здійснення емісії цінних паперів з моменту видачі дозволу Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку капіталу.

Акції продаються ним за курсовою вартістю, яка визначається як сума номінальної вартості плюс сума курсової надбавки. Рішення про розміщення мінімальної курсової надбавки приймає Правління головного банку.

За формою, у якій здійснюється випуск та обіг акцій, вони поділяються на ті, що мають документарну форму, і ті, що мають бездокументарну електронну форму, тобто існують у вигляді комп'ютерних записів.

На кожного акціонера ведеться особовий рахунок. Після зарахування сплачених коштів на кореспондентський рахунок банку акціонеру видається свідоцтво про кількість і номінальну вартість акцій з підписами керівника банку і печаткою установи банку.

Важливою складовою процесу емісії акцій також є дивідендна політика, яка стосується рішень про розміри відрахувань на виплату дивідендів, які приймаються загальними зборами акціонерів банку. При цьому нарахування дивідендів здійснюється після розподілу прибутку з тієї суми, яка залишилася в банку після сплати податків та інших відрахувань. У випадку недостатності прибутку нарахування дивідендів за

привілейованими акціями проводиться за рахунок резервного фонду. За рішенням загальних зборів, дивіденди можуть виплачуватись новими акціями, облігаціями, іншими цінними паперами, товарами, іноземною валютою (якщо акції були оплачені валютою).

6.2.2 Особливості емісії облігацій

Банківські установи залучають додаткові ресурси також за рахунок випуску своїх боргових зобов'язань, зокрема облігацій.

Банківські облігації належать до цінних паперів, які є в обігу на території України. Вони засвідчують внесення їхніми власниками грошових коштів і підтверджують зобов'язання відшкодувати їм (власникам) номінальну вартість у зазначений термін із виплатою фіксованого відсотка (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Банки, створені у формі акціонерних товариств, мають право випуску облігацій на загальну суму, що не перевищує 25 % їхнього статутного капіталу, причому лише після повної оплати раніше емітованих ними акцій.

Випуск облігацій забороняється для формування або поповнення статутних фондів банків і для покриття збитків від господарської діяльності.

Рішення про випуск облігацій приймається емітентом і оформляється протоколом, який має містити інформацію стосовно емітента, мети випуску і виду облігацій, загального обсягу емісії (позики), порядку випуску облігацій і виплати доходів за ними, термінів і порядку погашення облігацій тощо. Технологія випуску, реєстрації та обігу облігацій значною мірою схожа з технологією випуску і реєстрації акцій.

Ефективність залучення ресурсів за допомогою емісії облігацій тісно пов'язана з їх ліквідністю та ціною. У свою чергу ці характеристики облігаційної позики визначаються в зарубіжній банківській практиці рейтингом облігацій, що присвоюється відомими рейтинговими агентствами та забезпечує їх емітентові кращі цінові умови за більш високої ліквідності.

Згідно з законодавством України підприємства, у т. ч. банки, можуть випускати облігації різних видів:

- іменні або на пред'явника;
- відсоткові, дисконтні або цільові;
- у документарній або бездокументарній формі.

Підприємства, зокрема банки, розміщують свої облигації тільки після повної сплати статутного капіталу. Підприємство (банк) має право розміщувати облигації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається йому з цією метою третіми особами.

Залучення коштів шляхом емісії облигацій має для банку певні переваги порівняно:

а) з емісією акцій:

- відсотки, які банки виплачують за зобов'язаннями, вираховуються з прибутку;
- боргові зобов'язання не надають їх власникам права голосу на зборах акціонерів;

б) з міжбанківським кредитом або залученням депозитів:

- ціна коштів, залучених у такий спосіб, є відносно меншою і фіксованою (зазначається в умовах випуску), що в умовах інфляції становить для банку-емітента значну вигоду;
- термін погашення облигації, як правило, вимірюється роками, тобто значно перевищує терміни за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;
- банк-емітент може не повертати кошти власникам облигацій, якщо останні по закінченні терміну обігу будуть конвертовані в акції банку.

Банківські установи можуть купувати боргові цінні папери на дату їх випуску або після цієї дати протягом терміну їх дії. Боргові цінні папери можуть бути придбані за номіналом, з надбавкою (премією) або знижкою (дисконтом).

Відповідно **премія** — це перевищення ринкової вартості (вартості придбання) облигації над її номінальною вартістю без урахування нарахованих на час придбання відсотків (купона).

Дисконт — це різниця між номінальною вартістю облигації та її ринковою вартістю (вартістю придбання), якщо остання нижча за номінальну без урахування нарахованих на час придбання відсотків.

Також важливою характеристикою облигації є її дохідність. Розрізняють такі види дохідності: купонну, поточну та повну.

Купонна дохідність визначається відносно номіналу і показує, який відсоток нараховується щорічно власникові облигації. Ця ставка встановлюється згідно з умовами випуску.

Поточна дохідність визначає відсоток, який щорічно одержує власник облигації на інвестований капітал. Вона розраховується як відсоткове співвідношення між річним купонним доходом від облигації і тією ціною, за якою інвестор її придбав. Слід розрізняти дохідність, що наводиться в біржових зведеннях, і дохідність для певного інвестора: у першому випадку використовується поточний курс цінного папера, у другому — у знаменнику записують курс, за яким облигацію купив інвестор.

Повна дохідність характеризує не тільки поточний дохід за облигацією, а й виграш (збиток), що його одержує інвестор, погашаючи облигацію за ціною, вищою або нижчою за ціну купівлі.

6.2.3 Особливості емісії ощадних (депозитних) сертифікатів

Для залучення тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб банки емітують ощадні сертифікати з низьким номіналом, орієнтовані на індивідуальних вкладників (інвесторів) (ощадними сертифікатами на пред'явника оформляються лише вклади на термін більше 30 днів), а депозитні сертифікати з великим номіналом орієнтовані на інституційних вкладників (інвесторів), великий бізнес.

Банк, який емітує сертифікати, самостійно розробляє умови випуску сертифікатів в обіг. Випуск сертифікатів має бути зареєстрованим у Національній комісії України з цінних паперів і фондового ринку. Умови і процедура емісії та обігу депозитних сертифікатів також регулюються внутрішніми положеннями банків і повинні бути оприлюднені в друкованих засобах масової інформації або в загальнодоступному для клієнтів місці в банку.

Сертифікати можуть випускатися:

- одноразово або серіями;
- іменними або на пред'явника;
- номінованими як у національній, так і в іноземній валюті: погашення сертифікатів, що номіновані в національній валюті, і

виплата відсотків за ними здійснюються банками тільки в національній валюті. Погашення сертифікатів, що номіновані в іноземній валюті, і виплата відсотків за ними здійснюються за бажанням їх власників як в іноземній, так і національній валюті.

Номінал, терміни обігу сертифікатів, депозитні відсоткові ставки в законодавстві не регламентовані і визначаються банками.

Власник сертифіката може уступити право на вимогу за сертифікатом іншій особі. За сертифікатом на пред'явника ця уступка здійснюється простим врученням, але за іншим сертифікатом — оформляється на зворотній стороні сертифіката двосторонньою угодою. При настанні терміну вимоги грошових сум власник сертифіката повинен пред'явити сертифікат у банк разом із заявою, у якій зазначається спосіб погашення.

Депозитні сертифікати мають суттєві переваги перед строковими внесками, оформленими простими депозитними договорами:

- завдяки великій кількості можливих фінансових посередників у розповсюдженні й обліку сертифікатів розширюється коло потенційних інвесторів;

- банки мають можливість розширити коло клієнтів завдяки диверсифікації послуг, що надаються суб'єктам ринку. Це пов'язано з тим, що депозитні сертифікати — ліквідний і досить дохідний інструмент розміщення їхніх коштів;

- завдяки вторинному ринку сертифікат може бути достроково проданий іншій особі з одержанням доходу за час збереження і без змін при цьому обсягу ресурсів банку:

- банки завдяки емісії депозитних сертифікатів мають можливість гнучко управляти процесом залучення коштів.

Недоліком сертифікатів порівняно зі строковим внеском є великі витрати банку, пов'язані з емісією.

6.2.4 Емісія похідних цінних паперів

Банки можуть емітувати фінансові похідні цінні папери.

Варант — це похідний цінний папір, що надає пільгове право на купівлю акцій емітента протягом визначеного періоду (звичайно декілька років) за обумовлену ціну.

Опціони — це похідні короткострокові цінні папери, які дають право власнику купувати, продавати інші цінні папери протягом визначеного періоду за визначеною ціною контрагента, який за грошову премію приймає на себе зобов'язання реалізувати це право. Розрізняють фінансові, валютні та товарні опціони, які обслуговують відповідні взаємовідносини.

Ф'ючерси — це похідні цінні папери, що розглядаються як короткострокові контракти на продаж певного цінного папера за визначеною ціною на визначену майбутню дату. Розрізняють товарні, валютні, фінансові ф'ючерси. Останні пов'язані з обігом цінних паперів.

У цілому емісія цінних паперів пов'язана для банків з фінансовими і функціональними ризиками. Велике значення для емісійної діяльності має ризик нерозміщення цінних паперів на ринку і ринковий ризик. Рівень цих ризиків визначається:

- інвестиційною привабливістю цінних паперів;
- наявністю на ринку платоспроможного попиту і взагалі кон'юнктурою ринку;
- послугами і правами, які банки-емітенти пропонують інвесторам (потенційним акціонерам і кредиторам).

6.3 Інвестиційні операції банків

До основних операцій банку також відносять **інвестиційні операції** — активні операції з вкладення власних і залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені. Ці операції банк проводить з метою одержання прибутків від діяльності з цінними паперами (портфельні інвестиції) і для забезпечення участі у статутному капіталі інших підприємств і контролю над їхньою власністю (прямі інвестиції).

Інвестиційні вкладення до 20 % голосів вважають портфельними, від 20 до 50 % — капітальними вкладеннями в асоційовані компанії, від 50 до 100 % голосів — капітальними вкладеннями в дочірні підприємства.

При цьому банки мають право здійснювати прямі інвестиції за рахунок власних коштів у статутні фонди та акції інших юридичних осіб (прямі інвестиції) тільки на підставі письмового дозволу НБУ (за деяким винятком).

Банки мають право здійснити інвестицію без письмового дозволу Національного банку, якщо:

- інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше 5 % регулятивного капіталу банку;
- юридична особа, у яку здійснюється інвестиція, веде виключно діяльність з надання фінансових послуг;
- регулятивний капітал банку повністю відповідає нормативним вимогам, установленим НБУ та вимогам для інвестицій.

Результатом проведення інвестиційних операцій банку є формування портфелів цінних паперів різних видів.

Портфель цінних паперів — це сукупність усіх придбаних та отриманих банком цінних паперів, право на володіння, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за типами і призначенням.

Залежно від мети придбання, характеристики цінного папера, можливості їх оцінювання за справедливою вартістю і термінів зберігання в портфелі банку цінні папери поділяють так:

- цінні папери в торговому портфелі, придбані з наміром їх подальшого перепродажу найближчим часом з метою отримання прибутку в результаті короткострокових коливань їх ціни (або дилерської маржі);
- цінні папери в портфелі на продаж — враховуються акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком і боргові цінні папери, які банк не має наміру або змоги тримати до терміну погашення;
- цінні папери в портфелі до погашення — враховуються боргові цінні папери, які банк придбав з наміром утримувати їх до терміну погашення з метою отримання відсоткового доходу;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії — акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які придбані з метою формування істотної участі в діяльності компанії для управління та відповідають визначенням асоційованої (10 % голосів) або дочірньої компанії (50 %).

Придбання цінних паперів для формування портфелів здійснюється банком за допомогою арбітражної дилерської діяльності, пов'язаної з виконанням угод купівлі-продажу цінних паперів від свого імені та за свій рахунок шляхом виставлення власних цін купівлі-продажу з зобов'язанням їх купівлі або продажу за заявленими цінами, а також шляхом прямої купівлі акцій з метою утримання їх у своєму розпорядженні терміном більше одного року.

6.4 Позабалансові операції з цінними паперами

До третьої групи операцій банків з цінними паперами відносять ті з них, які обліковуються за позабалансовими рахунками, — це операції з виконання доручень клієнтів у процесі емісії або обігу цінних паперів шляхом вираження комерційним банком інтересів клієнтів за їх рахунок з правом контролю за здійсненням операції клієнтами. Такі операції здійснюються банком згідно з договорами комісії та про довірче управління за дорученням і за кошти клієнтів. Серед позабалансових операцій з цінними паперами виділяють посередницькі та депозитарні (рисунки 6.1).

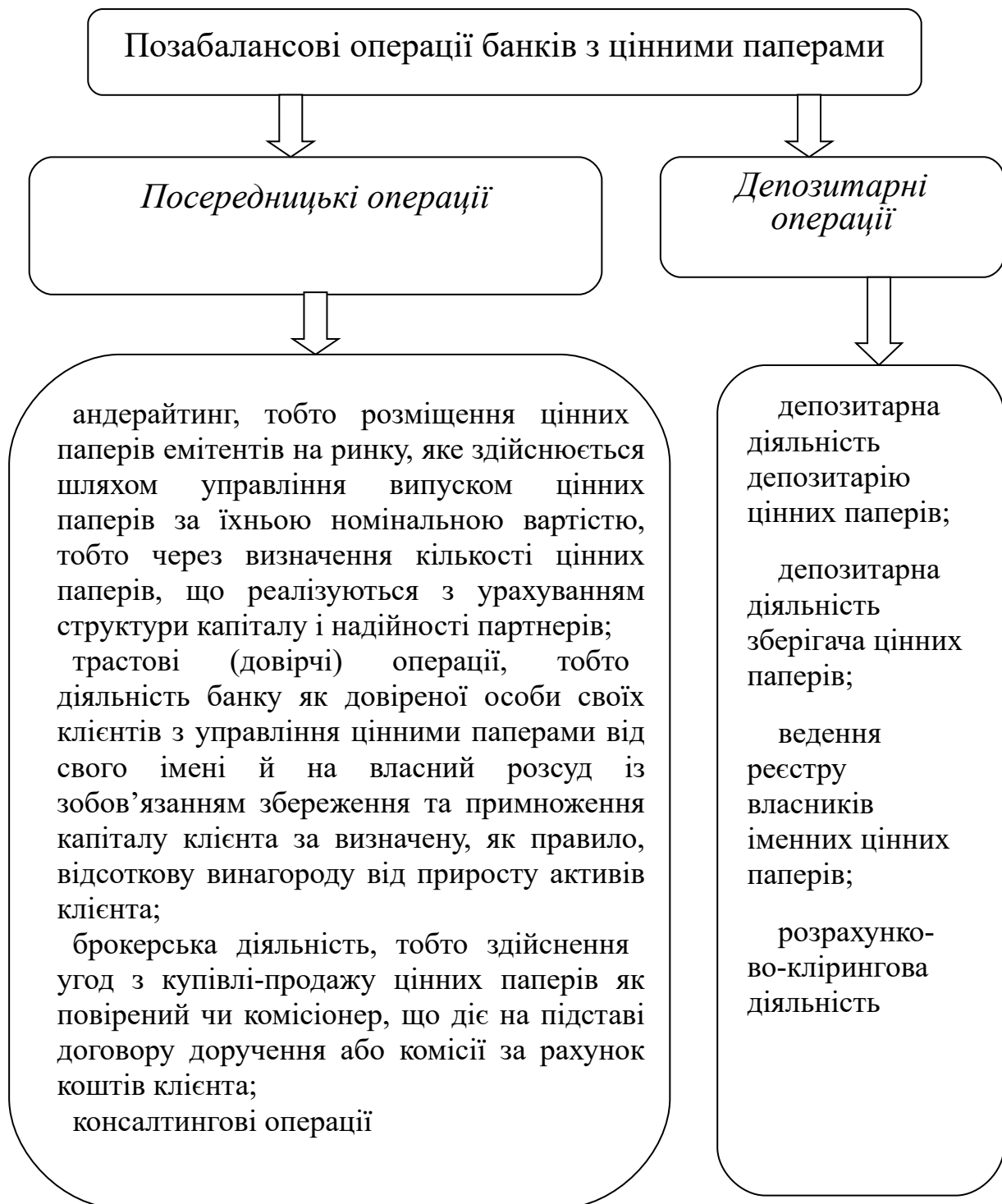


Рисунок 6.1 – Позабалансові операції банків з цінними паперами

Депозитарні операції – операції комерційних банків щодо зберігання цінних паперів, відкриття і ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках.

Слід враховувати, що для обслуговування обігу цінних паперів в Україні, за законодавством, створено дворівневу депозитарну систему:

- нижній рівень — це банки-реєстратори власників іменних цінних паперів і зберігачі, які ведуть рахунки власників цінних паперів. При цьому зберігачі для здійснення депозитарної діяльності виконують функції не тільки зі зберігання цінних паперів, але й з обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах та операцій емітентів щодо випущених ними цінних паперів;

- верхній рівень представлений трьома складовими: це Національний депозитарій України, який створено в 1999 році для забезпечення функціонування єдиної системи депозитарного обліку як відкрите акціонерне товариство зі специфічними функціями, Міжрегіональний фондовий союз, створений учасниками фондового ринку, що веде розрахунки зі зберігачами та здійснює кліринг і розрахунки за угодами з цінними паперами, а також депозитарій НБУ, який здійснює депозитарне обслуговування обігу державних цінних паперів.

Організація торгівлі на ринку цінних паперів — це надання послуг щодо укладення угод з цінними паперами на біржовому та організаційно оформленому позабіржовому ринку цінних паперів.

Банки для проведення операцій купівлі-продажу цінних паперів беруть участь у біржовій і позабіржовій торгівлі. Порядок проведення операцій на біржовому ринку регламентується нормативними документами відповідної біржі. Біржова торгівля здійснюється на підставі великої низки конкретних правил, вимог, принципів, процедур, тобто вона являє собою значною мірою «організовану» систему торгів. Зокрема, для того щоб брати участь у біржових торгах з цінними паперами, тобто стати учасником біржового ринку, наприклад на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ), банк має стати членом Фондової секції біржі і придбати брокерське місце і т. д.

Позабіржовий ринок цінних паперів являє собою складну систему ринкових відносин, що визначають певні правила і процедури укладення та виконання угод купівлі-продажу цінних паперів, але в цілому вимоги щодо участі в ній є більш ліберальними порівняно з біржовим ринком.

Брокерські операції банків можуть здійснюватися на підставі комісійного договору або договору-доручення. У

першому випадку банк діє від власного імені, а у другому — від імені клієнта.

Слід зазначити, що банки можуть використовувати цінні папери, що перебувають у їхній власності, як предмет застави, тобто як предмет забезпечення своїх зобов'язань за угодами при одержанні кредиту (рефінансування) від Центрального банку або на міжбанківському ринку. При цьому Центральні банки надають банкам під заставу цінних паперів кредит, що отримав назву ломбардного, для підтримання ліквідності банків. Банки також можуть одержати ломбардний кредит під фіксовану відсоткову ставку, звернувшись з кредитною заявкою безпосередньо до центрального банку, так званий прямий ломбардний кредит.

Крім того, вони можуть одержати ломбардний кредит, беручи участь у кредитних тендерах (торгах), що проводяться центральними банками, наприклад Європейським центральним банком, Національним банком України.

У цілому заставні операції банків не мають самостійного значення. Вони є похідними від кредитних операцій і здійснюються банками для гарантування своєчасного і повного погашення кредиту.

З розвитком ринку державних цінних паперів у банків з'явилася також можливість самостійно надавати та отримувати від інших банків кредити під заставу облігацій внутрішньої державної позики. При цьому облігації, що передаються як забезпечення кредиту (як застava), блокуються в депозитарії НБУ на підставі депо-розпорядження банку-заставодавця і повідомлення банку-кредитору (заставодержателю) про переказ коштів.

Слід також враховувати, що НБУ постійно розширює спектр забезпечення кредиту рефінансування, зокрема пропонуючи такі фінансові інструменти, як депозитні сертифікати НБУ, державні облігації, що перебувають у довірчій власності банків, векселі банків, авальовані іншим банком, цінні папери Державної іпотечної установи тощо.

Тема 7

ОПЕРАЦІЇ З НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Під банківською послугою в широкому сенсі розуміють форму задоволення потреб (у кредиті, гарантіях, купівлі-продажу та збереженні цінних паперів, іноземної валюти тощо) споживачів — клієнтів банку.

7.1 Лізинг

Лізинг — це різновид підприємницької діяльності, яка розглядається як форма інвестування власних чи залучених фінансових коштів в основні фонди, альтернативна банківській позиці, а з іншого боку, як різновид товарного кредиту, що надається лізингодавцем лізингоодержувачу у формі майна, яке передано в користування (оренду) за умови сплати останнім лізингових платежів.

Тим самим основою будь-якої лізингової угоди є фінансова (кредитна) операція. Лізингодавець (власник майна) надає лізингоодержувачу (користувачу майна) фінансову послугу: він купує майно у власність за повну вартість і за рахунок кредитних ресурсів, а в подальшому лізингоодержувач відшкодовує цю вартість, вносячи періодичні внески (лізингові платежі), які в тому числі включають дохід лізингодавця (відсотки за кредит і комісійні). Тому, з фінансового погляду, лізинг розглядається як альтернатива традиційному банківському кредитуванню.

Предметом лізингу, як визначено ст. 3 Закону України «Про фінансовий лізинг», може бути неспоживча річ, зарахована відповідно до законодавства до основних фондів. Не можуть бути предметами лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств і їхні відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Суб'єктами лізингової угоди є:

- лізингодавець — банківська або небанківська фінансова установа, яка передає в платне користування предмет лізингу за договором лізингу;

- лізингоодержувач — юридична чи фізична особа, яка одержує в користування лізингове майно;

- продавець лізингового майна — суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє майно (машини, устаткування тощо) або продає власне майно, яке є предметом лізингу.

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій у міжнародній практиці розрізняють такі види лізингу:

- **фінансовий лізинг** — це договір лізингу, у результаті укладення якого лізингоодержувач отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на термін, не менший від терміну, за який амортизується 60 % вартості об'єкта лізингу. Після закінчення терміну договору фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоодержувача або викупується ним за залишковою вартістю;

- **оперативний лізинг** — це договір лізингу, у результаті укладення якого лізингоодержувач отримує у платне користування об'єкт лізингу на термін, менший від терміну, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу. Після закінчення терміну договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий іншому лізингоодержувачу за договором лізингу.

Слід зазначити, що банки зацікавлені в наданні лише послуг фінансового лізингу.

Основним документом лізингової угоди є договір лізингу. Істотними умовами лізингового договору є найменування сторін та об'єкта лізингу; термін, на який укладається договір лізингу; обсяг та порядок сплати лізингових платежів; дані про використання й утримання обладнання; умови доставки, введення в експлуатацію та повернення об'єкта лізингу; його страхування; права і обов'язки сторін; їх межі відповідальності; порядок вирішення спірних питань; додатки та інше.

При цьому лізингові платежі включають:

1) суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за термін, за який вноситься лізинговий платіж;

2) суму, що сплачується лізингодавцю як відсоток за залучений ним кредит для придбання майна за договором лізингу;

3) комісійна винагорода лізингодавцю за отримане в лізинг майно;

4) відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем, та інших витрат лізингодавця, передбачених

договором лізингу.

Лізингову плату вносять періодично протягом терміну дії лізингового договору (зокрема й нерівномірно) за кожен обумовлений договором період. Розміри, спосіб, форма і терміни внесення лізингових платежів та умови їх перегляду визначаються в договорі лізингу за домовленістю. Зокрема за фінансового лізингу ризик випадкового знищення об'єкта, а також усі витрати на утримання об'єкта лізингу, пов'язані з його страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням і ремонтом, несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачено договором лізингу. Відповідно за оперативного лізингу всі вказані вище ризики та витрати несе лізингодавець (саме тому послуги оперативного лізингу банками не надаються).

У цілому під ризиком лізингових операцій розуміють імовірність можливих втрат, пов'язаних зі специфікою таких операцій:

- ризики, пов'язані з динамікою чи зміною вартісних, технологічних і технічних характеристик об'єктів лізингу;
- фінансові ризики — виникають у процесі розрахункових і фінансових операцій, які здійснюються під час виконання лізингової угоди;
- політичні та юридичні ризики — мають некомерційний характер, проте безпосередньо впливають на результати господарської діяльності.

Компенсацію вказаних ризиків варто враховувати при визначенні заходів щодо захисту від можливих збитків і вартості лізингових платежів.

7.2 Факторинг

Факторинг — це різновид комісійно-посередницьких операцій банку, які виконуються за договором факторингу (фінансування під перевідступлення права грошової вимоги), за умовами якого одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт перевідступає факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) на умовах комерційного кредиту (попередньої оплати).

Предметом договору факторингу може бути право вимоги, термін платежу за якою настав (наявна вимога, зокрема прострочена дебіторська заборгованість у клієнта), а також право вимоги, що виникне в майбутньому (майбутня вимога). Тобто факторингові послуги пов'язані з купівлею фактором (банком) строкової та простроченої дебіторської заборгованості за товарами відвантаженими і послугами наданими, у тому числі купівля векселів та інших грошових зобов'язань у своїх клієнтів з метою їх дисконтування. У процесі факторингового обслуговування додатково банком може здійснюватись постійне і разове консультування клієнтів з питань покращення організації їх розрахунків, підвищення ефективності використання їхніх фінансових ресурсів та інших економічних питань; надаватись юридичні послуги, пов'язані з підготовкою ділових паперів і документів за кредитно-фінансовими питаннями тощо.

Суб'єктами факторингової угоди є:

- постачальник, який звертається до фактора з метою отримання факторингової послуги;
- фактор-посередник, яким може бути комерційний банк чи спеціалізована факторингова компанія;
- платник (покупець), що є боржником за факторинговою операцією.

Головною метою здійснення банком-фактором факторингових операцій є своєчасне інкасування боргів для скорочення втрат, пов'язаних із затримкою платежів, попередження сумнівних боргів, надання кредиту у формі попередньої оплати, підвищення ліквідності та зменшення фінансового ризику неплатежів для клієнтів.

Недоліком факторингу для постачальника є вища вартість цієї операції порівняно зі звичайним кредитом.

Відносини між суб'єктами факторингу регулюються договором, який укладається в письмовій формі між фактором і постачальником. Істотними умовами договору факторингу є взаємні зобов'язання і відповідальність сторін, розмір кредиту і плати за факторингове обслуговування, вид факторингу та інші, що забезпечують захист інтересів сторін. Оскільки факторингові операції мають ризикований характер, то перед укладенням договору фактор ґрунтовно вивчає фінансово-господарську

діяльність клієнта-постачальника, оцінює його фінансовий стан, що впливає на прийняття фактором рішення про укладення факторингової угоди та її зміст.

У цілому здійснення факторингових операцій дає змогу фактору поліпшити обслуговування клієнтів та залучити нових, збільшити і диверсифікувати джерела доходів. Основним недоліком факторингу для фактора є високий ризик цієї операції. Для мінімізації ризику фактор здійснює лімітування кредитної заборгованості постачальника, установлює ліміти відвантаження товарів конкретному платникові, страхує окремі угоди тощо.

7.3 Форфейтинг

Форфейтинг — це міжнародний відкритий факторинг з умовою кредитування у вигляді обліку векселів або попередньої оплати боргових вимог експортера до покупця без права регресу. Тобто покупець боргу (форфейтер) бере на себе зобов'язання (форфейтинг) відмовитися від свого права регресної вимоги до кредитора в разі неможливості одержання грошових коштів від боржника. Фактично форфейтер (комерційний банк або спеціалізована компанія) бере на себе такі ризики неплатежу, ризик переказ коштів, валютний, відсотковий ризик та інші.

Основними документами, які застосовуються в разі використання форфейтингу, є векселі. Також об'єктом форфейтингу можуть бути інші види цінних паперів (якщо вони містять абстрактне зобов'язання) або рахунки дебіторів і розстрочки платежів, що є наслідком використання акредитивної форми розрахунків. Пріоритетне використання векселів пов'язане з простотою їх оформлення, а також із давнім використанням як інструментів фінансування міжнародної торгівлі.

Ініціатором форфейтингової операції є, як правило, експортер чи його банк. Це пов'язано з тим, що для дисконтування подаються або переказні векселі, виписані експортером, або прості векселі, одержувачем коштів за якими є експортери.

Таким чином, форфейтинг — це фінансова операція з рефінансування дебіторської заборгованості за експортним товарним (комерційним) кредитом через передачу (індосамент)

переказного векселя на користь банку (факторингової компанії) зі сплатою останньому комісійної винагороди. Банк бере на себе зобов'язання з фінансування експортної операції через виплату за обліковим векселем, що гарантується наданням авалю банку країни імпортера.

У цілому форфейтинг використовується при здійсненні довгострокових (багаторічних) експортних поставок і дає змогу експортерів негайно одержувати кошти через урахування векселів. Проте його недоліком є висока вартість, пов'язана зі значними валютними ризиками, тому підприємству-експортеру варто проконсультуватися з банком ще до початку переговорів з іноземним імпортером продукції, щоб мати можливість включити витрати, пов'язані з форфейтинговою операцією, у вартість контракту.

7.4 Гарантійні послуги банку

Гарантійні послуги банку — це позабалансові операції банку, які містять одностороннє зобов'язання банку (гаранта) підкріпити діюче зобов'язання третьої сторони і виконати його (сплатити кредиторів грошову суму) відповідно до умов гарантії. Наявність гарантії полегшує отримання кредиту і, якщо вона надана солідною установою, може суттєво знизити вартість цього кредиту для позичальника. Розглядаючи гарантійні послуги банку, необхідно відрізнити їх від поручительства.

Суб'єктами гарантійної угоди є:

- гарант — сторона, що надає гарантію (банк чи страхова компанія);
- платіжна сторона, якій надається гарантія (клієнт банку);
- бенефіціар — сторона, якій призначається платіж.

У цілому основна сфера застосування таких банківських гарантій — це фінансові угоди, за якими здійснюється гарантування випусків різних боргових зобов'язань (облігацій, векселів і т. д.), що мають твердий термін погашення. Це підвищує їх надійність і сприяє розміщенню позики. При цьому банк отримує комісію, не витрачаючи коштів. Це пов'язано з тим, що позика повинна бути погашена з коштів, отриманих від реалізації проекту. Якщо ж до моменту погашення облігацій

надходжень для виплати відсотків і основної суми боргу буде недостатньо, вступає в дію банк, який надає суму, необхідну для виплати коштів власникам облігацій.

Перед наданням такої гарантії банк перевіряє фінансовий стан особи чи підприємства, які бажають отримати гарантію. Ця перевірка аналогічна тій, яка ведеться при наданні звичайної банківської позики. При цьому суми за такими гарантіями включаються в розрахунок при визначенні ліміту на видачу кредиту позичальнику.

Щоб знизити ризик по фінансових гарантіях, банк також може вимагати забезпечення у формі депозиту тощо. Коли ж відбувається виплата по гарантії, банк оформляє цю суму в балансі як комерційну позику, за яку клієнт сплачує відповідні відсотки. До цього моменту надана гарантія враховується на позабалансовому рахунку.

До другого виду гарантій відносять зобов'язання за банківськими позиками, основними різновидами яких є кредитна лінія, угода про поновлюваний кредит, овердрафт, гарантія надання кредиту і виставлення акредитива та ряд інших.

За вказаними гарантіями зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється в разі:

- сплати кредитором суми, на яку видано гарантію;
- закінчення терміну дії гарантії;
- відмови кредитора від своїх прав за гарантією через повернення її гарантові або через подачу гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією.

Гарант, якому стало відомо про припинення гарантії, повинен негайно повідомити про це боржника.

Банки, що беруть участь у здійсненні операцій з гарантіями, утримують комісійну винагороду та відшкодування витрат з принципала або бенефіціара відповідно до умов гарантії та на підставі договору про надання гарантії або іншого відповідного договору, у якому передбачені умови утримання комісійної винагороди та відшкодування витрат. Комісійна винагорода від резидентів утримується банками лише в національній валюті.

У банківській практиці також може використовуватися контргарантія — гарантія, яку надає банк-контргарант на користь банку-гаранта або іншого банку-контргаранта. Для забезпечення

контргарантії банк-контргарант може розміщувати кошти грошового забезпечення на рахунку в банку-гаранті. У контргарантії має передбачатися відшкодування банком-контргарантом здійснених банком-гарантом платежів за наданими ним гарантіями відповідно до умов контргарантії.

Слід зазначити, що гарантійні операції банку пов'язані з ризиком фінансування (обумовлений імовірною недостатністю ресурсів у банку для виконання значної кількості зобов'язань за гарантіями). Такий ризик звичайно проявляється в періоди криз на грошовому ринку.

У цілому гарантійні послуги, як і інші, є позабалансовими і в більшості випадків втрачають силу, так і не будучи використаними. Але вони можуть перейти в розряд безпосередніх кредитних вкладень у випадках виконання банком зобов'язань за цим видом послуг.

7.5 Довірчі (трастові) послуги банку

Довірчі (трастові) послуги банку — це послуги, засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа — засновник трасту (довіритель) — передає своє майно в розпорядження іншій особі — довірительному власнику (банку) — для управління в інтересах цієї особи (установника) або третьої особи — бенефіціара (вигодоотримувача). По суті це операції банків або фінансових інститутів з управління майном, виконання інших послуг за дорученням і в інтересах клієнта на правах його довіреної особи.

Для виконання довірчих операцій банк повинен утворити відповідну інституційну інфраструктуру. Для цього необхідно отримати спеціальний дозвіл від Національного банку на здійснення трастових (довірчих) операцій і відкрити спеціалізований траст-відділ як самостійний і незалежний від інших відділів підрозділ із своїм приміщенням, бухгалтерією і обладнанням. Це необхідно для того, щоб цінності, які належать банку, були фізично відокремлені від власності, що зберігається на довірчих рахунках.

Законодавство України передбачає виникнення довірчих правовідносин на підставі договору управління майном, рідше — договорів доручення та комісії. При цьому довірче управління

майном може мати різну правову основу: заповіт, спеціальна угода, розпорядження суду.

Довірча власність може виникнути у трьох випадках:

- 1) у результаті волевиявлення довірителя майна;
- 2) у результаті укладення угоди;
- 3) за законодавством або рішенням суду.

Існують певні підходи щодо класифікації трастових (довірчих) послуг банку:

а) залежно від характеру розпорядження майном трастові послуги поділяються:

- на активні – майно, що перебуває в розпорядженні трастової компанії чи банку, може видозмінюватися (шляхом продажу, надання в позику або заставу) без додаткової згоди довірителя;

- пасивні – майно не може бути використано без відповідної згоди довірителя;

б) за категорією довірителя майна розрізняють трастові послуги для фізичних (приватних) і юридичних осіб.

Трастові послуги на користь фізичних осіб, як правило, включають такі послуги:

- розпорядження майном, що заповідалося, в інтересах спадкоємців після передачі його в спадщину;

- передача майна у спадщину — засновується згідно з розпорядженням покійного, викладеного в заповіті, і управляється банком в інтересах бенефіціара (вигодоотримувач за трастом);

- піклування про майно недієздатних або частково недієздатних осіб;

- розпорядження майном живої особи на її користь або на користь вказаної нею особи.

Підприємствам, організаціям банк може надавати різні трастові послуги:

- здійснювати управління активами, тимчасово управляти справами компаній при їх реорганізації, банкрутстві, ліквідації та інше. Ґрунтуючись на укладеному з клієнтом (юридичною особою) відповідному договорі, банк виконує такі операції:

- ведення рахунків для власників цінних паперів, емітентів;
- передача прав власності на цінні папери;
- обмін цінних паперів за довіреністю (при реорганізації або

злитті компаній);

- сплата відсотків, погашення боргів;
- довірче управління фондами компаній (пенсійними тощо);
- виплата дивідендів за акціями;
- звільнення майна від застави тощо.

Трастові послуги, що надаються юридичним особам, також можуть включати:

- створення фондів погашення заборгованості, з яких, за умовами договору, може здійснюватися погашення боргів, сплата відсотків, викуп облігацій; виплата дивідендів акціонера тощо;
- тимчасове управління справами компанії в разі її реорганізації чи ліквідації;
- послуги депозитарію (зберігання акцій, за якими акціонери передали право голосу уповноваженим представникам);
- розпорядження активами, у тому числі управління нерухомістю як всередині країни, так і за кордоном;
- інвестування коштів клієнта у визначені ним види активів;
- управління коштами благодійних фондів тощо.

Слід зазначити, що більшість довірчих послуг банку на користь юридичних осіб пов'язана з позабалансовими операціями банку з цінними паперами.

За надання довірчих послуг банк стягує плату, розмір якої встановлюється в договорі між банком і клієнтом і може ґрунтуватися на сумі трасту, доходах від нього або на обох показниках.

7.6 Посередницькі та інформаційні послуги банку

Посередницькі послуги банку — це послуги, за якими одна сторона (виконавець-банк) зобов'язується за дорученням другої сторони (замовника-клієнта) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. На практиці надання таких послуг оформляється двома видами цивільно-правових договорів: договором доручення та договором комісії. По суті ці договори є договорами про надання послуг.

Зокрема посередницькі операції банків з цінними паперами мають два напрями:

- на комісійних началах банк бере участь у первинному розміщенні цінних паперів, випущених його клієнтом, наприклад акціонерним товариством (андерайтинг);

- банк також може виступати посередником між покупцями і продавцями цінних паперів (колишніми інвесторами). У цьому випадку сторони укладають між собою угоду.

Посередництво банків у валютних операціях передбачає зокрема купівлю-продаж іноземної валюти або платіжних документів у ній, конверсію однієї іноземної валюти в іншу, конверсію протягом визначеного терміну національної валюти в іноземну, і навпаки; переказ за дорученням громадян іноземної валюти за кордон та виплату громадянам отриманих на їх ім'я з-за кордону переказів; інкасування іноземної валюти і платіжних документів у ній тощо.

Посередництво в одержанні клієнтом кредиту. Цей вид послуг надається банком тоді, коли сам банк не має можливості задовольнити кредитну заявку клієнта (у випадку перевищення запрошеної позики над встановленим лімітом кредитування, незбігання запропонованих клієнтом умов позики з кредитною політикою керівництва банку тощо). У цьому разі обслуговуючий банк може бути посередником у пошуку клієнтові іншого банку-кредитора або на його прохання одержати міжбанківський кредит і за рахунок нього надати кредит клієнту. При цьому прибуток банку від посередництва (маржа) складається як різниця між позичковими (відсотком, стягненим банком з клієнта) і позиковим (процент, сплачений банку, у якого куплені кредитні ресурси) відсотками.

Консультаційна діяльність банків пов'язана зі збиранням, аналітичною обробкою та наданням клієнтам різного роду інформації про тенденції розвитку економіки на макро- і мікрорівні. Консультаційні послуги можуть надаватись усно або письмово, а плата за їх надання в деяких випадках включається в оплату за основний вид операції (послуги), який супроводжується консультуванням.

Інформаційні послуги — це діяльність, пов'язана з доведенням інформаційної продукції до споживачів з метою

задоволення їхніх інформаційних потреб. До найпоширеніших видів інформаційних послуг, що надають банки, можна віднести:

- надання інформації про прийняття Національним банком України та іншими органами рішень, які впливають на господарську діяльність клієнта;
- доведення інформації про курси іноземних валют, котирування цінних паперів і їх дохідність тощо;
- сприяння в підборі партнерів (покупців або постачальників), засновників, учасників обмінних операцій тощо;
- інформування про чинне законодавство у сфері банківської справи, фінансів, валютного регулювання, оподаткування тощо;
- надання копій грошово-розрахункових документів і допомога в розшуку перерахованих сум.

7.7 Послуги щодо зберігання цінностей

Послуги щодо зберігання цінностей надаються банками у трьох формах:

- зберігання цінностей клієнтів у сховищі. Банк приймає цінності за умовами укладеного між банком і клієнтом договору, причому складаються описи, які містять перелік (найменування) цінностей із зазначенням суми оцінки кожного виду цінностей. За схоронність цінностей, прийнятих на зберігання, установи банків несуть перед їхніми власниками відповідальність у розмірі реальної шкоди, але не вище суми оцінки. Банк видає клієнтові ключ від сейфа, карту, що ідентифікує клієнта, інший знак або документ, що посвідчує право його пред'явника на доступ до цінностей і їх одержання;

- надання клієнтам сейфів у приміщенні банку здійснюється через оформлення договору оренди. Індивідуальний банківський сейф є металевим контейнером, що зберігається у спеціально обладнаному приміщенні (сховищі). Клієнт, залежно від майна, яке він має намір зберігати в індивідуальному сейфі, вибирає найзручніший розмір сейфа та укладає з банком договір зберігання цінностей, яким, крім того, встановлюється розмір плати за зберігання цінностей і терміни її внесення. На плату за зберігання цінностей впливає низка чинників, зокрема розмір

орендованого сейфа і термін оренди. Окремі банки надають знижку клієнтам, які раніше вже орендували в них банківський сейф або мають рахунок у цьому банку;

- надання нічних сейфів клієнтам відбувається тоді, коли в них виникає потреба здійснювати регулярні внески грошових коштів до банку після закінчення робочого дня в останнього. При цьому між банком і клієнтом укладається відповідна угода. Клієнт вкладає готівку у спеціальну сумку, одержану в банку, та опускає її у спеціальний отвір, розміщений на зовнішньому боці будівлі банку. Вранці службовець банку забирає всі сумки з нічних сейфів і заносить інформацію про них у відповідні реєстри бухгалтерського обліку. Договором може бути передбачена умова, за якою банк здійснює розкриття сумок, перерахування вкладеної готівки та зарахування її на відповідний рахунок клієнта.

У цілому основною рисою надання послуг зі зберігання цінностей є те, що комерційні банки мають відповідні спеціальні приміщення чи спеціальне обладнання, які виключають випадкову втрату або пошкодження цінностей, прийнятих на зберігання. З процесу зберігання цінності повинні вийти такими, якими вони були прийняті на зберігання банком. Відносини між особою, яка передає цінності на зберігання, і банком регулюються договором, який складається в письмовій формі, містить суттєві умови, обов'язкові реквізити, повне найменування сторін (для фізичних осіб — прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані; для юридичних осіб — юридична адреса, повноваження представника). Термін дії договору визначається в кожному конкретному випадку за погодженням сторін. Під час укладення договору працівник банку ознайомлює клієнта з положенням про зберігання цінностей і документів, а також із правилами користування індивідуальним сейфом, порядком оплати і вартістю послуги. Оплата послуг відповідно до підписаного сторонами договору здійснюється в безготівковій або готівковій формі за тарифами банку на ці послуги.

7.8 Банківські операції з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням

Банківські операції з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням — це операції, пов'язані з виникненням і припиненням права власності та інших прав на дорогоцінні метали та каміння; надходженням дорогоцінних металів і каміння до місць їх зберігання, зі зберіганням і відпусканням у встановленому порядку дорогоцінних металів і каміння; зміною вмісту або фізичного стану дорогоцінних металів і каміння в будь-яких речовинах і матеріалах під час їх видобутку, виробництва та використання; ввезенням дорогоцінних металів і каміння у країну з-за кордону та вивезенням їх із неї.

У цілому до операцій і послуг з банківськими металами, які можуть виконувати банки, відносять такі:

- відкриття клієнтам кореспондентських, вкладних (депозитних) і поточних рахунків у банківських металах;

- депозитні операції з виплатою відсотків у банківських металах (або у грошовій формі на умовах, визначених депозитним договором) – здійснюються в тих випадках, коли необхідно залучити метал на рахунок або розмістити його на визначений термін;

- операції з надання кредитів у банківських металах – здійснюються через поставки їх у фізичній формі або зарахуванням на знеособлені рахунки в обмін на зобов'язання зворотної поставки відповідного металу в термін, зазначений у договорі;

- операції з монетами з дорогоцінних металів щодо продажу банками клієнтам вітчизняних та іноземних монет з дорогоцінних металів, а також викупу в них таких монет, звісно, за нижчою ціною. Продаж монет здійснюється з премією, розмір якої залежить від багатьох чинників, зокрема якості монет. Центральні банки, як правило, є оптовими постачальниками монет для уповноважених дистриб'юторів, роль яких виконують насамперед комерційні банки. При цьому ринок монет із дорогоцінних металів включає монети нумізматичні, напівнумізматичні, обігові та зливкові;

- позабалансові операції з монетами з дорогоцінних металів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Банківські операції [Текст]: підручник / за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.

2 Кузнецова, С. А. Банківська система [Текст]: навч. посібник / С. А. Кузнецова, Т. М. Болгар, З. С. Пестовська; за ред. С. А. Кузнецової. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 400 с.

3 Луців, Б. Л. Інвестиційна політика банків [Текст]: навч. посібник / Б. Луців, А. Тимків; Терноп. нац. екон. ун-т. — Тернопіль: ТНЕУ, 2010. — 266 с.

4 Прасолова, С. П. Банківські операції [Текст]: навч. посібник / С. П. Прасолова, О. С. Вовченко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 568 с.

5 Банківські операції [Текст]: навч. посібник / Л. М. Рябініна, Н. Ю. Няньчук, Л. І. Ухлічева; за ред. Л. М. Рябініної. – Одеса: ОДЕУ, 2011. – 536 с.

Нормативно-правові акти

6 Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

7 Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками України [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 174 від 01.06.2011 р. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>.

8 Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 320 від 16.08.2006 р. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12909.html.

9 Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 1256/8577 від 29.12.2003 р. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8577.html.

10 Про затвердження Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 306 від 08.09.2011 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010500-17>.

11 Про Національний банк України [Електронний ресурс]: закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

12 Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: закон України № 3480-IV від 23.02.2006 р. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

13 Про затвердження Правил використання готівкової іноземної валюти на території України [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 200 від 30.05.2007 р. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0656-07>.

14 Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 705 від 05.11.2014 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>.

15 Про організацію формування та обігу кредитних історій [Електронний ресурс]: закон України № 2404-IV від 23.06.2005 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2704-15>.

16 Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс]: декрет КМУ № 15-93 від 19.02.1993 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.

17 Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України [Електронний ресурс]: закон України № 354 від 03.06.2015 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0410500-16>.

18 Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень [Електронний ресурс]: закон України № 1255-IV від 18.11.2003 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1255-15>.

19 Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 492 від 12.11.2003 р. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>.

20 Про затвердження Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України [Електронний ресурс]: постанова НБУ № 502 від 12.12.2002 р. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.